

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія»

Одеса

2025

УДК 159.9

K227

*Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № від.0.2025 р.)*

Укладач:

Джежик О. В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»,

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7408-7546>

Рецензенти:

Шрагіна Л.І. – доктор психологічних наук, доцент, доценткафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету.

Гузенко В.А. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Національного університету «Одеська політехніка».

Диференціальна психологія: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія» [Електронне видання] / уклад.: Джежик О.В. Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : 2025. 91 с. Режим доступу: <https://>

Навчально-методичний посібник містить теоретичні відомості з детальним описом матеріалу, завдання до практичних занять та самостійних робіт. Призначений для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія» з метою закріплення лекційного матеріалу, підготовки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Диференціальна психологія».

ISBN

© , Джежик О.В. 2025

ЗМІСТ

Зміст.....	3
Вступ.....	4
Тема 1. Предмет, історія й основні напрямки диференціальної психології	8
Практичне заняття 1. Предмет, історія й основні напрямки диференціальної психології.....	10
Самостійна робота 1. Предмет, історія й основні напрямки диференціальної психології.....	11
Тема 2. Методи диференціальної психології	13
Практичне заняття 2. Методи диференціальної психології	15
Самостійна робота 2. Методи диференціальної психології.....	17
Тема 3. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність	19
Практичне заняття 3. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність.....	21
Самостійна робота 3. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність.....	23
Тема 4. Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності	26
Практичне заняття 4. Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності.....	28
Самостійна робота 4. Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності	30
Тема 5. Диференціація характеру	33
Практичне заняття 5. Диференціація характеру.....	35
Самостійна робота 5. Диференціація характеру	37
Тема 6. Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту.....	40
Практичне заняття 6. Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту	43
Самостійна робота 6. Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту.....	44
Тема 7. Сильові особливості індивідуальності. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей	47
Практичне заняття 7. Сильові особливості індивідуальності.....	52
Самостійна робота 7. Сильові особливості індивідуальності.....	53
Практичне заняття 8. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей	55
Самостійна робота 8. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей	56
Тема 8. Диференціальна психологія статі	59
Практичне заняття 9. Диференціальна психологія статі.....	62
Самостійна робота 9. Диференціальна психологія статі	63
Тема 9. Професійна диференціація.....	66
Практичне заняття 10. Професійна диференціація.....	69
Самостійна робота 10. Професійна диференціація	70
Зразки тестових завдань.....	73
Питання до заліку.....	77
Форми підсумкового контролю успішності здобувачів.....	82
Критерії оцінювання знань здобувачів.....	83
Рекомендований перелік джерел.....	85

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Диференціальна психологія» призначена для здобувачів, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Курс «Диференціальна психологія» спрямований на створення загальнотеоретичної та практичної бази, тобто на оволодіння здобувачами вищої освіти загально-психологічним інструментарієм.

Диференціальна психологія досліджує типологічні відмінності, категорію індивідуальності, відмінності у прояві властивостей темпераменту, емоційної та мотиваційної сфери, індивідуальні особливості та діяльність, диференціально-психофізіологічні аспекти становлення професіонала, відмінності у долаючій поведінці, ставленні до здоров'я та інші індивідуально-типологічні та характерологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої.

Головною метою вивчення курсу «Диференціальна психологія» є розвиток у здобувачів вищої освіти професійного мислення та засвоєння основних принципів, механізмів становлення і розвитку людської індивідуальності як цілісного феномену; засвоєння основних положень теорії та практики наукових досліджень структури індивідуальності на основі вивчення індивідуальних, типологічних та групових відмінностей між людьми, формування у здобувачів досвіду практичного застосування знань у повсякденному житті та в майбутній професійній діяльності.

Завданнями навчальної дисципліни «Диференціальна психологія» є:

- опанувати теоретичні знання в галузі диференціальної психології;
- опанувати знаннями про основні особливості індивідуальних відмінностей;
- сформувати уявлення про сучасні дослідження особливостей типологізації на індивідуальному та особистісному рівнях;
- опанувати навички використання в практичній діяльності закономірностей індивідуального розвитку психіки, функціонування

індивідуальних особливостей психічних станів та прояву властивостей особистості.

Навчальна дисципліна «Диференціальна психологія» вивчається після засвоєння дисциплін: «Загальна психологія», «Історія психології», «Психологія особистості», «Психофізіологія» тощо, та є підґрунтям вивчення таких освітніх компонентів, як: «Психодіагностика», «Вікова та педагогічна психологія», «Нейропсихологія» та ін.

«Диференціальна психологія», як фундаментальна психологічна дисципліна покликана створити умовну внутрішню схему та загальний психологічний образ людини, для того щоб фахівець міг орієнтуватися у сутності запитів та завдань, що ставить перед ним практика.

Опанування навчальною дисципліною «Диференціальна психологія» передбачає читання лекцій, проведення практичних занять, самостійну роботу. Форма підсумкового контролю – залік.

Основними методами викладання навчальної дисципліни «Диференціальна психологія» є наочні та практичні методи, в т.ч. лекція – конференція, проблемна лекція, дискусія, тренінгові вправи, кейс-метод, ділові ігри, розв’язування групових ситуаційних завдань, кейсів тощо.

У процесі практичних занять відбувається розширення, поглиблення й деталізація наукових знань, отриманих здобувачами на лекціях та в процесі самостійної роботи та спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, опанування уміннями та навичками.

На практичних заняттях, здебільшого застосовуються:

- інтерактивні методи: відповіді на запитання думок студентів; аналіз історій і ситуацій; дискусії, дебати, полеміки; мозковий штурм; відпрацювання навичок, робота в групах; ігрове перевтілення;
- активні методи: моделювання професійної діяльності; навчання інших; активні ігри (проблемно-орієнтовані, дослідницькі, ділові, проєктувальні);

- інноваційні методи: компетентнісний; інтегрований (заняття-аукціон, заняття - подорож тощо); проектно-дослідницький, та інші форми роботи (складання відеооглядів, портфоліо, тощо).

Згідно з вимогами освітньої - професійної програми після успішного завершення курсу з навчальної дисципліни «Диференціальна психологія» здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

- теоретико-методологічні засади та категорійно-понятійний апарат диференціальної психології;
- предмет, основні категорії, принципи та методи диференціальної психології;
- зв'язок диференціальної психології з іншими науками;
- історію розвитку диференціальної психології як науки та її місце в системі психологічних знань;
- основні теоретичні підходи до вивчення темпераменту, характеру, здібностей людини;
- основні теорії психічного розвитку та структури особистості;
- актуальні проблеми диференціальної психології та сучасні дослідження особливостей розвитку життєвого шляху особистості.

вміти:

- визначати чинники, що впливають на формування індивідуальних відмінностей;
- обирати психодіагностичний матеріал з урахуванням індивідуальних особливостей особистості та володіти методиками дослідження особистості;
- втілювати елементи індивідуальної психокорекції у практику, використовувати на практиці прийоми візуальної діагностики особистості;
- досліджувати та обґрунтовано пояснювати феномени проявів індивідуальної неповторності особистості;
- самостійно здійснювати пошук необхідної наукової літератури з різних джерел.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ тем з/п	Види занять	Лекційні заняття (год.)	Практичні заняття (год.)	Самостійна робота (год.)
	Тема			
1.	Предмет, історія й основні напрямки диференціальної психології	2	2	5
2.	Методи диференціальної психології	2	2	5
3.	Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність	2	2	5
4.	Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності	2	2	5
5.	Диференціація характеру	2	2	6
6.	Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту	2	2	6
7.	Стильові особливості індивідуальності. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей	2	4	8
8.	Диференціальна психологія статі	2	2	6
9.	Професійна диференціація	2	2	6
	Всього:	18	20	52

Тема 1. Предмет, історія й основні напрямки диференціальної психології

Предмет та історія розвитку диференціальної психології. Основні напрямки диференціальної психології.

1. Предмет та історія розвитку диференціальної психології

Диференціальна психологія - один з основоположних напрямків сучасної психологічної науки, що займається вивченням індивідуальних та типологічних психологічних відмінностей між людьми. У фокусі цієї дисципліни перебувають різноманітні аспекти індивідуальності: від темпераменту й характеру до когнітивних і емоційних здібностей [35]. Актуальність досліджень у цій галузі зумовлена потребою у персоналізованому підході в освіті, медицині, кадровій роботі, психотерапії тощо.

Метою цієї теми є висвітлення предмету, етапів історичного розвитку та основних напрямків диференціальної психології.

Предметом диференціальної психології є психологічні відмінності між індивідами та групами:

- індивідуальні особливості психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення);
- риси темпераменту, характеру, мотиваційної сфери;
- рівень інтелектуальних і творчих здібностей;
- соціальні й емоційні прояви особистості.

Основним завданням цієї дисципліни є виявлення, вимірювання та пояснення цих відмінностей, а також розробка ефективних засобів їх практичного застосування.

Історія розвитку диференціальної психології:

1. Античність.

Вже в античні часи з'являються перші спроби класифікації людської поведінки. Гіппократ і Гален запропонували теорію чотирьох темпераментів (сангвінік, холерик, меланхолік, флегматик) [10].

2. XVIII–XIX століття.

Френсіс Гальтон започаткував емпіричне вивчення індивідуальних відмінностей, зокрема в інтелекті. Джеймс Кеттелл увів поняття «ментального тестування», а Альфред Біне створив перший інтелектуальний тест для дітей.

3. XX століття.

- активний розвиток психометрії (IQ-тестування, факторний аналіз, шкали особистості).
- теоретичні моделі особистості (Кеттелл, Айзенк, «Велика п'ятірка»).
- теорії множинного інтелекту (Г. Гарднер), емоційного інтелекту (Д. Гоулман).

4. Сучасність.

Диференціальна психологія інтегрується з генетикою, нейропсихологією, соціальними науками. Широко використовуються комп'ютерні тести, нейровізуалізація, великі масиви даних (Big Data).

2. Основні напрямки диференціальної психології

1. Темперамент і біологічні основи особистості.

- дослідження вроджених типів нервової системи;
- теорії Айзенка, Павлова, Стреляу.

2. Психологія здібностей.

- дослідження загальних (інтелектуальних) та спеціальних здібностей (музичних, мовних, технічних).
- моделі: факторна теорія Спірмена, модель інтелекту Гілфорда, концепція множинного інтелекту Гарднера.

3. Особистісні риси та типології.

- розробка типологій: 16-факторна модель Кеттелла, тривимірна модель Айзенка, модель Big Five.
- дослідження соціальної адаптації, агресивності, емоційної стабільності.

4. Соціальні відмінності.

- гендерні, вікові, культурні впливи на формування особистості.

- аналіз соціальних ролей, відмінностей у сприйманні, мотивації, поведінці.

5. Мотиваційна та емоційна диференціація

- різниця у домінуючих потребах (Маслоу, Макклелланд).
- вивчення емоційного інтелекту, афективної стабільності [41].

Диференціальна психологія - це ключова галузь психології, яка дозволяє зрозуміти унікальність кожної особистості. Її методологія та підходи забезпечують фундамент для побудови персоналізованих стратегій у навчанні, роботі, медичному обслуговуванні, психотерапії. Історичний розвиток цієї науки свідчить про її постійну еволюцію від філософських уявлень до сучасних високотехнологічних досліджень.

Знання основ диференціальної психології необхідне кожному практичному психологу для ефективної професійної діяльності.

Практичне заняття 1. Предмет, історія й основні напрямки

диференціальної психології

План практичного заняття:

1. Предмет диференціальної психології.
2. Історія розвитку диференціальної психології.
3. Основні напрямки диференціальної психології та їх взаємодія з іншими дисциплінами.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
 2. Обговорення питання: «Предмет диференціальної психології».
- 1) Які основні аспекти вивчаються в галузі диференціальної психології?
 - 2) Визначте, що саме вивчає диференціальна психологія щодо індивідуальних відмінностей між людьми.
 - 3) Поясніть, як предмет диференціальної психології відрізняється від інших напрямків психології, таких як загальна психологія чи психологія розвитку.

3. Обговорення питання: «Історія розвитку диференціальної психології».

- 1) Визначте ключові етапи розвитку цієї галузі психології.
- 2) Поясніть роль таких вчених, як Франц Галль, Г.Г. Штерн, Чарльз Спірмен та інших, у формуванні теорій, які використовуються в диференціальній психології.
- 3) Визначте вплив соціально-економічних змін на розвиток диференціальної психології.

4. Обговорення питання: «Основні напрямки диференціальної психології та їх взаємодія з іншими дисциплінами».

- 1) Перерахуйте основні напрямки в межах диференціальної психології (темперамент, інтелект, здібності, особистість, характер).
- 2) Опишіть, як ці напрямки впливають на психічне та фізичне здоров'я індивіда.

5. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 1.Предмет, історія й основні напрямки диференціальної психології

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Сучасні напрямки досліджень в галузі диференціальної психології.
2. Сучасні технології та методи диференціальної психології.
3. Порівняльний аналіз диференціальної психології та соціальної психології.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1.Проведіть аналіз індивідуальних відмінностей у групі здобувачів за певними психологічними характеристиками.

- виберіть один з параметрів (наприклад, темперамент або інтелектуальні здібності).

- проведіть експеримент або анкетування, щоб виявити, як цей параметр виявляється в різних індивідів.

- підготуйте звіт, в якому будуть представлені дані дослідження та їх інтерпретація.

Завдання 2.Проведіть кейс-аналіз індивідуальних особливостей двох осіб з різними типами темпераменту (сангвінік, холерик).

- опишіть, як різні типи темпераменту впливають на їх поведінку в конкретних ситуаціях (наприклад, на робочому місці чи в соціальних відносинах).

поясніть, як розуміння цих особливостей може допомогти в покращенні взаємодії між людьми з різними типами темпераменту.

Завдання 3.Проведіть порівняння двох підходів до вимірювання інтелекту (наприклад, модель Равена та модель Біне).

- поясніть різницю між тестами та методами вимірювання інтелекту.

Завдання 4.Розробіть методику для дослідження індивідуальних відмінностей у сфері творчих здібностей.

- опишіть, які психологічні методи можна використовувати для вимірювання креативності та оригінальності мислення.

- підготуйте конкретні завдання, що дозволяють виявити різні аспекти творчості.

Завдання 5.Проаналізуйте вплив соціокультурних факторів на індивідуальні відмінності в межах диференціальної психології.

- виберіть конкретну культурну групу або соціальний контекст.

- проведіть дослідження та зробіть висновки про те, як культура, освіта або економічний статус впливають на розвиток особистісних рис.

Література:

*Основна:*2, 5, 9, 10.

*Допоміжна:*2, 3, 4, 10, 13, 15, 16, 17, 21, 31, 32, 35, 39, 41.

Тема2. Методи диференціальної психології

Психометричні методи. Експериментальний метод, метод спостереження, біографічний метод та аналіз продуктів діяльності. Соціометричний метод та методи математичної статистики.

1. Психометричні методи

Диференціальна психологія - одна з провідних галузей психологічної науки, яка займається вивченням індивідуальних відмінностей між людьми. Основна мета цієї дисципліни полягає у виявленні, вимірюванні та поясненні психологічних особливостей окремих індивідів або груп. У зв'язку з цим центральне місце у дослідженнях диференціальної психології займають методи, що дозволяють фіксувати, описувати й аналізувати ці відмінності на якісному й кількісному рівнях.

Мета цієї теми- охарактеризувати основні методи диференціальної психології, їх специфіку, переваги та сфери застосування.

Психометричні методи - це основні інструменти диференціальної психології, які дозволяють кількісно вимірювати індивідуальні відмінності.

Найпоширенішим є метод тестування:

- тести інтелекту (наприклад, Векслера, Равена, Стенфорд–Біне) дозволяють оцінити рівень загальних розумових здібностей.
- особистісні опитувальники (MMPI, 16PF Кеттелла, NEO-PI-R, Айзенк) спрямовані на вимірювання рис характеру, типу темпераменту, поведінкових схильностей.

Переваги:

- стандартизованість;
- об'єктивність;
- швидка інтерпретація результатів.

Недоліки:

- можливе спотворення відповідей (соціальна бажаність);
- культурна обмеженість деяких методик.

2. Експериментальний метод, метод спостереження, біографічний метод та аналіз продуктів діяльності

Експериментальний метод – це метод активного втручання у ситуацію для перевірки гіпотез про зв'язки між індивідуальними особливостями та поведінкою. У диференціальній психології експеримент зазвичай поєднується з тестуванням для більш глибокого аналізу поведінкових реакцій.

Приклад: дослідження впливу рівня тривожності на ефективність навчальної діяльності.

Метод спостереження - цілеспрямоване фіксування поведінки особистості в реальних або лабораторних умовах[1]. Найчастіше використовується як допоміжний метод або на етапі формування гіпотези.

Типи спостереження:

включене / невключене;

відкрите / приховане;

структуроване / вільне.

Біографічний метод - збір даних про життєвий шлях людини (анамнез, автобіографія, інтерв'ю). Використовується для з'ясування факторів, що вплинули на формування індивідуальних рис.

Перевага - можливість розгляду особистості у контексті її життєвого досвіду.

Аналіз продуктів діяльності - метод, що дозволяє вивчати індивідуальні особливості через аналіз творчих робіт, письмових текстів, малюнків, музики тощо. Дає можливість оцінити не лише рівень розвитку, а й специфіку мислення, емоційного стану, мотивації.

3. Соціометричний метод та методи математичної статистики

Соціометричний метод - використовується для вивчення соціальної взаємодії у групах. Дає змогу виявити статуси, симпатії, антипатії, неформальні структури.

Приклад: діагностика міжособистісних відносин у студентській групі чи колективі.

Методи математичної статистики - без них сучасні диференціальні дослідження неможливі. Найчастіше використовуються:

- кореляційний аналіз- визначення зв'язку між змінними;
- факторний аналіз- виділення базових рис;
- регресійний аналіз- прогнозування поведінки;
- кластеризація- створення психологічних типів або профілів.

Методи диференціальної психології складають основу наукового підходу до вивчення індивідуальності. Вони дають змогу системно й об'єктивно аналізувати психічні особливості людини, що надзвичайно важливо як у наукових дослідженнях, так і в практиці психолога. Раціональне поєднання різних методів дозволяє створювати повний психологічний портрет особистості та ефективно працювати з індивідом у різних сферах: освіти, консультуванні, кадровій роботі, психотерапії.

Практичне заняття 2.Методи диференціальної психології

План практичного заняття:

1. Основні методи диференціальної психології.
2. Порівняльний аналіз психометричних та експериментальних методів в контексті диференціальної психології.
3. Методи дослідження темпераменту в диференціальній психології.
4. Застосування методів когнітивних тестів у диференціальній психології.
5. Роль методів спостереження та інтерв'ю в дослідженні характеру та особистісних рис.

Хід практичного заняття:

4. Вступне слово викладача.
 5. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
 6. Обговорення питання: «Основні методи диференціальної психології».
- 1) Визначте, що таке методи диференціальної психології.

2) Перерахуйте основні групи методів (психометричні, експериментальні, клінічні тощо) та їх значення для вивчення індивідуальних відмінностей.

3) Поясніть, які методи є найбільш ефективними для вивчення різних аспектів індивідуальних відмінностей, таких як темперамент, інтелект або здібності.

4. Обговорення питання: «Порівняльний аналіз психометричних та експериментальних методів в контексті диференціальної психології».

1) Охарактеризуйте психометричні методи (наприклад, тести, анкети, опитувальники) та їх роль у вимірюванні індивідуальних відмінностей.

2) Поясніть, які переваги та недоліки є у психометричних методів порівняно з експериментальними методами, що використовуються в диференціальній психології.

5. Обговорення питання: «Методи дослідження темпераменту в диференціальній психології».

1) Які основні методи використовуються для вивчення темпераменту? (наприклад, опитувальники, спостереження, експериментальні методи).

2) Поясніть, як ці методи допомагають визначити тип темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік).

6. Обговорення питання: «Застосування методів когнітивних тестів у диференціальній психології».

1) Як використовуються когнітивні тести для вимірювання інтелектуальних здібностей та когнітивних стилів?

2) Поясніть різницю між стандартними тестами IQ та іншими формами оцінки інтелекту (наприклад, тестами творчих здібностей).

7. Обговорення питання: «Роль методів спостереження та інтерв'ю в дослідженні характеру та особистісних рис».

1) Які методи спостереження є найбільш ефективними для оцінки характеристик особистості?

2) Як інтерв'ю допомагає досліджувати індивідуальні відмінності, зокрема в контексті психологічних характеристик, таких як емоційна стабільність або соціальна активність?

8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 2.Методи диференціальної психології

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Методи вивчення індивідуальних відмінностей.
2. Сучасні підходи до дослідження індивідуальних відмінностей у психології.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть психометричне дослідження інтелектуальних здібностей серед здобувачів групи за допомогою стандартного тесту IQ (наприклад, тест Равена або Векслера).

- поясніть, як ви обирали тест, який використовували для вимірювання інтелекту.

- проаналізуйте отримані результати, порівняйте середні показники та зробіть висновки про рівень інтелектуальних здібностей учасників.

Завдання 2. Розробіть власну анкету або тест для вимірювання темпераменту серед здобувачів.

- визначте, які характеристики темпераменту ви хочете виміряти (наприклад, активність, емоційна реактивність, соціальність).

- створіть питання анкети та обґрунтуйте, чому саме ці питання є важливими для оцінки темпераменту.

Завдання 3. Використовуйте метод спостереження для аналізу соціальної поведінки здобувачів в груповій роботі.

- проведіть спостереження за взаємодією студентів під час виконання колективного завдання.

- оцініть соціальні особливості учасників, такі як лідерство, ініціативність, комунікабельність, використовуючи критерії диференціальної психології.

Завдання 4. Проведіть інтерв'ю з кількома особами для оцінки їх особистісних рис, таких як екстраверсія та інтроверсія.

- розробіть список запитань для інтерв'ю, що дозволяють оцінити рівень екстраверсії або інтроверсії респондентів.

- проведіть інтерв'ю, запишіть відповіді та здійсніть аналіз отриманих даних, визначивши домінуючі риси особистості у респондентів.

Завдання 5. Використовуйте методи когнітивного тестування для вимірювання стилю мислення у групи здобувачів.

- створіть або адаптуйте тест, що дозволяє оцінити когнітивний стиль (аналітичний, глобальний, комбінований).

- поясніть, як результати цього тесту можуть бути використані для діагностики когнітивних відмінностей серед здобувачів.

Завдання 6. Розробіть експериментальне дослідження для вивчення залежності між рівнем стресу і соціальними адаптаційними здібностями.

- створіть експеримент, який вимірює рівень стресу у здобувачів та їх здатність адаптуватися до соціальних ситуацій.

- здійсніть вимірювання та аналіз отриманих результатів, визначте кореляції між рівнем стресу та адаптаційними здібностями.

Література:

Основна: 1, 4, 7, 12.

Допоміжна: 1, 10, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 35, 37, 38, 40, 41.

Тема 3. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність

Диференціальні особливості індивіда як представника виду Homo Sapiens та людини як біосоціальної істоти. Характеристика основних понять: особистість, індивідуальність.

Питання природи людської індивідуальності є одним із найважливіших для психології, філософії, педагогіки та соціології. Розуміння того, що робить людину унікальною, дозволяє глибше пізнати як механізми особистісного розвитку, так і шляхи ефективної взаємодії між людьми. У межах психології для аналізу індивідуальності використовуються поняття: організм, людина, індивід, особистість та індивідуальність [11]. Вони хоч і взаємопов'язані, але кожне має власне змістовне навантаження.

Метою даної теми є розкриття сутності цих понять та їх значення для розуміння природи індивідуальності.

1. Диференціальні особливості індивіда як представника виду Homo Sapiens та людини як біосоціальної істоти

Організм- це жива біологічна система, що володіє властивостями саморегуляції, гомеостазу та адаптації. З психологічної точки зору, організм є біологічним субстратом особистості. Саме вроджені властивості організму (тип нервової системи, структура мозку, гормональний фон) багато в чому визначають темперамент, початковий потенціал до навчання, стійкість до стресу, схильність до захворювань.

Таким чином, організм є першоосновою психічного та особистісного розвитку.

Поняття «людина» охоплює не лише біологічну, а й соціальну суть індивіда. Людина - це істота, яка володіє свідомістю, мовленням, здатністю до праці та культури. Вона формується в процесі онтогенезу через взаємодію з соціумом, культурою, мовою, нормами та цінностями [3].

Отже, людина - це носій загальнолюдських характеристик, що роблять її представником виду Homo Sapiens, але ще не повністю розкрита як особистість.

Індивід- це конкретна, окрема людина як представник біологічного виду. Індивід -це не лише біологічне тіло, а й носій певного потенціалу, можливостей для розвитку у сфері психіки, поведінки та соціальних якостей.

У психології поняття «індивід» використовується для підкреслення універсальних якостей людини (потреби, емоції, пам'ять), які притаманні всім людям, незалежно від культури чи епохи.

2. Характеристика основних понять: особистість, індивідуальність

Особистість- це система соціально обумовлених психологічних характеристик, які формуються в процесі взаємодії людини з суспільством. Особистість формується через:

- засвоєння соціальних ролей;
- включення в комунікацію;
- розвиток ціннісно-мотиваційної сфери;
- самосвідомість та відповідальність.

Особистість - це вимір індивідуальності, який відображає унікальну інтеграцію моральних, вольових, пізнавальних та соціальних рис.

Індивідуальність- це сукупність унікальних психічних властивостей, які відрізняють одну людину від іншої. Це поняття охоплює всі рівні:

- біологічний (темперамент, особливості мозку);
- психічний (характер, мислення, уява);
- соціальний (система цінностей, стиль спілкування, життєвий шлях) [8].

Індивідуальність проявляється у всіх сферах - від зовнішнього вигляду до творчості, від поведінки до життєвих стратегій.

Взаємозв'язок понять:

Категорія	Характеристика
Організм	Біологічна основа психічних процесів
Людина	Біосоціальна істота, носій свідомості
Індивід	Окрема людина як представник виду Homo Sapiens
Особистість	Соціальна якість індивіда, носій цінностей
Індивідуальність	Унікальне поєднання рис, що вирізняє конкретну людину

Ці поняття не є синонімами, а формують ієрархічну систему, в якій кожен наступний рівень включає попередній і збагачує його.

Природа людської індивідуальності - це багатогранне явище, яке поєднує біологічні, психологічні та соціальні чинники. Вивчення понять «організм», «людина», «індивід», «особистість» та «індивідуальність» дозволяє всебічно описати, як формується унікальна психічна структура кожної особистості. Це знання є фундаментом для педагогіки, медицини, психології та соціальної роботи, адже дозволяє ефективно розвивати потенціал людини, враховуючи її індивідуальні особливості.

Практичне заняття 3. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність

План практичного заняття:

1. Основні концепти, що визначають природу людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність.
2. Підходи до визначення «особистості» в різних психологічних школах.
3. Поняття «індивідуальність» у контексті її формування та розвитку.
4. Роль соціокультурних і біологічних факторів у формуванні індивідуальності.
5. Взаємодія між індивідом та його оточенням у контексті розвитку особистості та індивідуальності.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.

3. Обговорення питання: «Основні концепти, що визначають природу людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність».

- 1) Визначте, що розуміється під кожним з цих термінів.
- 2) Поясніть, як ці поняття взаємопов'язані між собою та як відрізняються одне від одного в контексті психології.
- 3) Як кожен з цих аспектів впливає на формування індивідуальності?

4. Обговорення питання: «Підходи до визначення «особистості» в різних психологічних школах».

- 1) Охарактеризуйте основні підходи до вивчення особистості (психоаналітичний, біхевіористичний, когнітивний, гуманістичний).
- 2) Як різні школи розглядають розвиток і формування особистості?
- 3) Які відмінності існують у трактуванні особистості та її складових у кожному з підходів?

5. Обговорення питання: «Поняття «індивідуальність» у контексті її формування та розвитку».

- 1) Що означає «індивідуальність» як психологічний феномен?
- 2) Як виявляється індивідуальність на різних етапах розвитку людини (дитинство, юність, зрілий вік)?
- 3) Які фактори, на вашу думку, найбільше впливають на формування індивідуальності (генетичні, соціокультурні, індивідуальний досвід)?

6. Обговорення питання: «Роль соціокультурних і біологічних факторів у формуванні індивідуальності».

- 1) Як біологічні фактори (генетика, фізіологія) впливають на розвиток людини, особистості та індивідуальності?
- 2) Як соціокультурне середовище (сім'я, культура, освіта) формує особистісні риси та впливає на індивідуальність?
- 3) Охарактеризуйте приклади того, як ці фактори можуть взаємодіяти для розвитку індивідуальних рис.

7. Обговорення питання: «Взаємодія між індивідом та його оточенням у контексті розвитку особистості та індивідуальності».

1) Як соціальні взаємодії (наприклад, міжособистісні стосунки, рольова взаємодія) впливають на формування індивідуальності?

2) Визначте, які психологічні процеси забезпечують адаптацію особистості до соціального середовища та розвиток її індивідуальності.

8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 3. Природа людської індивідуальності: організм, людина, особистість, індивід, індивідуальність

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Вплив соціальних взаємодій на розвиток індивідуальності у дітей.
2. Сучасні підходи до дослідження індивідуально-типологічних особливостей людини.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть анкетування серед здобувачів на тему «Основні риси особистості, що визначають індивідуальність».

- розробіть анкету, що включає питання про риси характеру, темпераменту, інтереси та переконання, які визначають індивідуальність.
- проаналізуйте результати анкетування, виявивши найбільш поширені риси серед учасників.
- зробіть висновки про взаємодію біологічних та соціокультурних факторів у формуванні індивідуальності.

Завдання 2. Здійсніть спостереження за соціальними взаємодіями групи людей в реальному житті (наприклад, на заняттях, в колективі).

- визначте, які особистісні риси найбільше проявляються в контексті соціальних взаємодій.

- поясніть, як різні типи особистості адаптуються до соціальних умов і як вони впливають на формування індивідуальності.

- напишіть короткий звіт про інтерпретацію ваших висновків.

Завдання 3. Створіть психодіагностичне дослідження для визначення типу темпераменту здобувачів (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік).

- розробіть тест або анкету для визначення типу темпераменту.

- проведіть тестування серед здобувачів та визначте типи темпераменту.

- поясніть, як результати цього дослідження допомагають розуміти природу індивідуальності та взаємодію різних типів темпераменту в групі.

Завдання 4. Розробіть план інтерв'ю для оцінки особистісних рис (екстра- або інтроверсія, емоційна стабільність, відкритість до нового досвіду).

- складіть список питань для інтерв'ю, орієнтуючись на основні риси особистості.

- проведіть інтерв'ю з кількома респондентами, використовуючи розроблені питання.

- проаналізуйте результати та зробіть висновки щодо впливу різних факторів (генетичних, соціальних, особистісних) на формування індивідуальності.

Завдання 5. Проведіть аналіз розвитку індивідуальності на основі конкретних біографій відомих осіб.

- виберіть відому особистість (актора, науковця, художника і т.д.) і проаналізуйте, як різні фактори (біологічні, соціальні, культурні) вплинули на розвиток її індивідуальності.

- зробіть висновки щодо того, як важливі ці фактори для формування унікальності кожної людини.

Література:

*Основна:*3, 6, 8, 11.

*Допоміжна:*2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45.

Тема 4. Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності

Сутність поняття, історичні уявлення та біологічні основи темпераменту. Темперамент у структурі індивідуальності та його сучасні теорії і дослідження.

Темперамент - одна з базових психологічних характеристик людини, яка відображає індивідуальні особливості перебігу психічних процесів і поведінки. Він є біологічно обумовленою системою властивостей нервової діяльності, яка проявляється у стилі мислення, емоційних реакціях, темпі діяльності та особливостях спілкування.

У психології темперамент розглядається як інтеграційна основа індивідуальності, тобто як глибинна структура, на якій формуються риси характеру, стиль поведінки, здатність до адаптації. Його стабільність і вроджений характер роблять темперамент важливою складовою психологічного портрета особистості [2].

Метою цієї теми є аналіз поняття темпераменту, його типів, фізіологічного підґрунтя, а також значення у структурі індивідуальності людини.

1. Сутність поняття, історичні уявлення та біологічні основи темпераменту

Темперамент - це сукупність індивідуально-типологічних особливостей, що визначають динаміку психічної діяльності. Ці особливості проявляються в:

- швидкості виникнення психічних процесів,
- їх інтенсивності,
- ритмічності та тривалості.

Темперамент не визначає змісту поведінки, але обумовлює форму її прояву: наскільки емоційно, стримано, швидко або повільно людина реагує на зовнішні подразники [9].

Історичні уявлення про темперамент починаються з часів античності. Першу класифікацію запропонував Гіппократ, а пізніше Гален, виділивши чотири типи темпераменту:

Сангвінік- активний, емоційно врівноважений, рухливий;

Холерик- імпульсивний, нестриманий, енергійний;

Флегматик- спокійний, повільний, врівноважений;

Меланхолік- вразливий, тривожний, чутливий.

Новітній період: фізіологічне підґрунтя темпераменту досліджував І. П. Павлов, який пов'язував тип темпераменту з типом вищої нервової діяльності.

Темперамент має нейрофізіологічне підґрунтя- він пов'язаний із силою, врівноваженістю та рухливістю процесів збудження і гальмування в нервовій системі.

За І. П. Павловим, типи темпераменту відповідають різним типам нервової системи:

- сильний, урівноважений, рухливий - сангвінік;
- сильний, неурівноважений - холерик;
- сильний, врівноважений, інертний - флегматик;
- слабкий – меланхолік [12].

Також темперамент пов'язують із нейротрансмітерами (дофамін, серотонін), гормональним фоном та структурою мозку, що робить його стійкою індивідуальною ознакою.

2. Темперамент у структурі індивідуальності та його сучасні теорії і дослідження

Темперамент є інтеграційною основою індивідуальності, тобто впливає на інші її компоненти:

Характер- спосіб прояву темпераменту в соціальній поведінці;

Здібності- стиль реалізації інтелектуальних і творчих потенціалів;

Емоційність- рівень афективної збудливості, тривожність, лабільність;

Поводження в стресі- схильність до емоційних зривів або адаптивності [6].

Наприклад, меланхолік може бути більш схильним до самоаналізу й творчості, але менш стійким до стресів. Сангвінік легко адаптується до нових умов, тоді як флегматик зберігає стабільність і витримку.

Ганс Айзенк виділив два основні фактори темпераменту:

Екстраверсія – інтроверсія

Нейротизм – стабільність

Ці фактори лягли в основу його моделі особистості та багатьох сучасних тестів (наприклад, EPQ).

Теорія Д. Кейрсі поєднує темперамент із типологією характеру, даючи розширене уявлення про поведінкові стилі.

Сучасні психогенетичні дослідження підтверджують спадкову природу багатьох рис темпераменту.

Темперамент - це глибинна, вроджена і відносно стабільна основа психіки людини. Він є важливим інтегративним елементом індивідуальності, який впливає на характер, стиль спілкування, адаптацію, навчання та професійну діяльність. Розуміння типу темпераменту дає змогу правильно будувати міжособистісні відносини, організовувати освітній або робочий процес і надавати психологічну допомогу.

Для практичного психолога знання про темперамент є фундаментом при формуванні психологічного портрету особистості.

Практичне заняття 4. Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності

План практичного заняття:

1. Основні типи темпераменту за Гіппократом, а також сучасні класифікації темпераменту.
2. Роль темпераменту у формуванні індивідуальності.
3. Вплив темпераменту на соціальну взаємодію.
4. Темперамент в контексті психофізіології.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основні типи темпераменту за Гіппократом, а також сучасні класифікації темпераменту».
 - 1) Розгляньте чотири основні типи темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік.
 - 2) Поясніть, які сучасні підходи використовуються для класифікації темпераменту.
 - 3) Як темперамент взаємодіє з іншими аспектами індивідуальності, такими як характер і здібності?
 - 4) Обговорення питання: «Роль темпераменту у формуванні індивідуальності».
 - 1) Як темперамент впливає на поведінкові реакції людини в різних життєвих ситуаціях?
 - 2) У чому полягає інтеграційна роль темпераменту у складі індивідуальності людини?
 - 3) Як темперамент взаємодіє з іншими психологічними характеристиками, такими як емоційність, активність, самоконтроль?
5. Обговорення питання: «Вплив темпераменту на соціальну взаємодію».
 - 1) Як різні типи темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік) виявляються у процесі комунікації та групової взаємодії?
 - 2) Яким чином темперамент може сприяти або перешкоджати ефективній соціальній адаптації?
 - 3) Охарактеризуйте взаємодію між темпераментом і соціальними ролями, які людина виконує.
6. Обговорення питання: «Темперамент в контексті психофізіології».
 - 1) Як темперамент може бути пов'язаний з фізіологічними аспектами нервової системи?

2) Визначте, як темперамент може взаємодіяти з іншими біологічними характеристиками, такими як рівень активації та сенсорна чутливість.

3) Як темперамент може проявлятися в поведінкових реакціях, таких як стресові реакції чи здатність до адаптації?

7. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

8. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 4.Темперамент як інтеграційна основа індивідуальності

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Прояви темпераменту в процесі розвитку людини від дитинства до старшого віку.

2. Засоби підтримки здорового розвитку темпераменту в кожному віковому періоді.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть дослідження темпераменту серед здобувачів за допомогою тесту або анкети (наприклад, тести Айзенка або формулювання власної анкети).

- проведіть тестування групи здобувачів, використовуючи обраний метод для визначення типу темпераменту.

- проаналізуйте отримані результати та порівняйте типи темпераменту, які найпоширеніші в групі.

- зробіть висновки щодо взаємодії темпераменту і поведінки здобувачів у навчальній ситуації.

Завдання 2. Використовуйте метод спостереження для визначення темпераменту у дитини в групі (наприклад, у дитячому садку чи шкільному класі).

- спостерігайте за поведінкою дитини під час колективних ігор, у ситуаціях конфлікту та співпраці.

- визначте тип темпераменту дитини, використовуючи ознаки поведінки (активність, емоційність, стійкість до стресу тощо).

- напишіть звіт, в якому оціните, як темперамент впливає на взаємодію дитини з іншими дітьми та дорослими.

Завдання 3.Проведіть групову дискусію з учасниками, представляючи різні типи темпераменту.

- розділіть учасників на групи, кожна з яких буде представляти один з типів темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік).

- у кожній групі обговоріть, як їх тип темпераменту може впливати на комунікацію, прийняття рішень і емоційні реакції в різних життєвих ситуаціях.

- після обговорення зберіть відгуки учасників про те, як різні темпераменти можуть допомогти або перешкоджати ефективній груповій роботі.

Завдання 4. Проведіть самооцінку свого темпераменту за допомогою відповідної анкети чи тесту.

- оцініть себе за допомогою анкети для визначення темпераменту.

- проаналізуйте результати тесту, визначивши ваш тип темпераменту.

- напишіть короткий рефлексивний звіт про те, як ваш темперамент впливає на вашу поведінку в різних соціальних та професійних ситуаціях.

Завдання 5.Проведіть кейс-стаді дослідження, що стосується поведінки різних типів темпераменту в стресових ситуаціях.

- створіть сценарії стресових ситуацій (наприклад, критична ситуація на роботі, особистий конфлікт, важлива соціальна подія).

- визначте, як особи з різними типами темпераменту можуть реагувати на ці ситуації.

- проведіть групову дискусію на основі сценаріїв і визначте, як темперамент впливає на стресову адаптацію і стратегії вирішення конфліктів.

Завдання 6. Організуйте тренінг на тему «Адаптація темпераменту до різних професійних ситуацій».

- розробіть вправи, які допоможуть учасникам краще зрозуміти, як їх темперамент впливає на професійну діяльність (наприклад, стресостійкість, лідерські якості, командна робота).

- проведіть практичні заняття з використанням рольових ігор, які допоможуть учасникам адаптувати свій темперамент до певних робочих умов.

Література:

Основна: 2, 3, 5, 6, 9, 11, 12.

Допоміжна: 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 21, 30, 31, 32, 35, 33, 34, 35, 38, 41.

Тема 5. Диференціація характеру

Поняття характеру та критерії його диференціації. Типології характеру в психології та практичне значення диференціації характеру.

Характер людини - це стрижнева частина її особистості, що виявляється у стійких індивідуальних особливостях поведінки, мислення, емоційної реактивності та ставленні до навколишнього світу [4]. Вивчення характеру дозволяє психологам глибше зрозуміти механізми соціальної взаємодії, адаптації до умов середовища та формування поведінкових стратегій.

Диференціація характеру-це процес поділу характерологічних рис за різними параметрами: інтенсивністю, типом, спрямованістю та походженням. Це поняття також охоплює класифікацію характерів за типами, що допомагає у психодіагностиці, профорієнтації, психотерапії тощо.

Метою цієї теми є висвітлення сутності, критеріїв та підходів до диференціації характеру в психологічній науці.

1.Поняття характеру та критерії його диференціації

Характер - це сукупність психологічних властивостей особистості, що визначають типові способи поведінки людини в різних життєвих ситуаціях. Він формується у процесі соціалізації та залежить від:

- виховання,
- середовища,
- життєвого досвіду,
- темпераменту.

Основні властивості характеру:

- Спрямованість (мотиваційна основа, цінності),
- Сила (рішучість, воля),
- Гнучкість (здатність до адаптації),
- Цілісність (узгодженість рис),
- Стабільність (стійкість у часі).

Диференціація характеру відбувається за такими основними критеріями:

1) Структурно-змістовий:

моральні риси (чесність, доброта),
вольові риси (цілеспрямованість, самоконтроль),
емоційні риси (чуйність, емоційна стійкість),
інтелектуальні риси (рефлексивність, допитливість).

2) Спрямованість особистості:

на себе (інтровертовані риси, егоцентризм),
на інших людей (альтруїзм, соціальність),
на діяльність (професіоналізм, ініціативність).

3) За ступенем вираженості:

помірно виражені риси (гармонійний характер),
загострені риси (акцентуації),
патологічні деформації (характеропатії).

2. Типології характеру в психології та практичне значення диференціації характеру

Типологія акцентуацій (К. Леонгард, А. Личко)

Акцентуації - це крайні варіанти норми, при яких окремі риси характеру виражені надмірно. К. Леонгард виділяє такі типи:

- демонстративний,
- педантичний,
- застрягаючий,
- гіпертимний,
- дистимний тощо.

А. Личко адаптував цю типологію до підліткового віку, виділяючи 11 типів, зокрема: шизоїдний, епілептоїдний, лабільний, конформний.

Темпераментально-обумовлені типи характеру

Деякі теорії (Айзенк, Крейчмер) пов'язують характер із типами темпераменту та фізіологічними особливостями організму. Наприклад:

сангвінічний характер - активний, врівноважений,
холеричний - запальний, рішучий,
флегматичний - повільний, спокійний,
меланхолічний - тривожний, глибокий.

Типологія за «Великою п'ятіркою» (Big Five)

Сучасна багатфакторна модель диференціює особистість за п'ятьма факторами:

- відкритість до досвіду,
- добросовісність,
- екстраверсія,
- доброзичливість,
- нейротизм (емоційна нестійкість) [9].

Знання особливостей характеру є важливим у:

- профорієнтації (відповідність професії рисам характеру),
- психологічному консультуванні (розуміння міжособистісних конфліктів),
- виховній роботі (індивідуальний підхід до дитини),
- клінічній психології (відмежування акцентуацій від патологій).

Диференціація характеру дозволяє глибше зрозуміти унікальність кожної особистості та її внутрішній потенціал.

Диференціація характеру - це складний і багаторівневий процес, який передбачає аналіз та класифікацію стійких особистісних рис. Вона є важливим інструментом для розуміння індивідуальності людини, а також для професійної діяльності психологів, педагогів і соціальних працівників.

Характер, незважаючи на свою відносну сталість, може змінюватися й розвиватися, а його грамотна діагностика й аналіз - важливий крок на шляху до особистісного самопізнання та самореалізації.

Практичне заняття 5. Диференціація характеру

План практичного заняття:

1. Основні риси характеру та їх роль у поведінці людини.

2. Класифікації характеру та їх значення в психології.
3. Взаємодія характеру та соціальної адаптації людини.
4. Роль виховання і соціалізації в розвитку характеру.
5. Механізми психологічної захисту особистості, що виникають через характер.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основні риси характеру та їх роль у поведінці людини».
 - 1) Поясніть, що таке характер і як він взаємодіє з іншими психологічними характеристиками (темперамент, здібності, інтелект).
 - 2) Визначте основні риси характеру, такі як емоційність, активність, рішучість, відповідальність, і поясніть, як вони впливають на поведінку людини в різних ситуаціях.
4. Обговорення питання: «Класифікації характеру та їх значення в психології».
 - 1) Розгляньте класичні підходи до класифікації характеру, такі як класифікація за Е. Кречмером, Г. Шмішеком, а також сучасні підходи.
 - 2) Поясніть, як кожен тип характеру може проявляти себе в різних життєвих обставинах, і як ці типи можуть бути корисними в психологічному аналізі.
5. Обговорення питання: «Взаємодія характеру та соціальної адаптації людини».
 - 1) Як різні типи характеру впливають на успішність соціальної адаптації в різних культурних, професійних та соціальних контекстах?
 - 2) Які психологічні стратегії застосовуються людьми з різними типами характеру для досягнення гармонії в соціальних взаємодіях?
6. Обговорення питання: «Роль виховання і соціалізації в розвитку характеру».

1) Як сімейне виховання, школа, соціальне середовище впливають на формування рис характеру у дитини?

2) Яким чином характер людини може змінюватися в процесі соціалізації і чи можна коригувати певні риси характеру в дорослому віці?

7. Обговорення питання: «Механізми психологічної захисту особистості, що виникають через характер».

1) Яким чином риси характеру можуть проявлятися в психологічних захистах людини (відмова, заперечення, компенсація)?

2) Поясніть, як індивідуальні особливості характеру впливають на здатність до подолання стресу і адаптації в критичних ситуаціях.

8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 5. Диференціація характеру

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Аналіз основних теорій розвитку характеру в психології.
2. Сучасні підходи до акцентуацій характеру людини.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть тестування типів характеру за допомогою стандартної методики, наприклад, методики «Тест характеру» або анкетування.

- проведіть тестування групи здобувачів, визначивши їх типи характеру.

- проаналізуйте отримані результати та зробіть висновки щодо того, які типи характеру найпоширеніші в групі і як ці типи можуть проявлятися в повсякденному житті.

Завдання 2. Використовуйте метод спостереження для визначення типів характеру в груповій діяльності.

- спостерігайте за поведінкою учасників під час групових вправ, обговорень або ситуаційних ігор.
- визначте риси характеру, які проявляються у учасників під час групової взаємодії, і напишіть звіт з рекомендаціями для покращення групової роботи з урахуванням різних типів характеру.

Завдання 3. Розробіть питання для інтерв'ю або анкети для самопізнання та діагностики характеру.

- створіть анкети, які допоможуть людям самоідентифікувати свої риси характеру.
- попросіть учасників заповнити анкету і, на основі результатів, допоможіть їм краще розуміти свої сильні та слабкі сторони.

Завдання 4. Проведіть тренінг на розвиток навичок роботи з різними типами характеру.

- розробіть і проведіть тренінг для групи, де будуть використовуватися рольові ігри для роботи з людьми з різними рисами характеру.
- дайте учасникам завдання діяти в умовах, що імітують стресові ситуації, з урахуванням їх характеру, та навчіть їх ефективно взаємодіяти з людьми з іншими типами характеру.

Завдання 5. Проаналізуйте конфліктну ситуацію, використовуючи різні типи характеру.

- створіть ситуацію конфлікту, в якій учасники повинні будуть вирішити проблему, маючи різні риси характеру.
- дайте учасникам можливість визначити, як їх характер впливає на їхній підхід до вирішення конфлікту, і які стратегії застосовують люди з іншими типами характеру.

Завдання 6. Напишіть есе або рефлексію щодо вашого характеру і його впливу на вашу професійну діяльність.

- попросіть учасників оцінити власні риси характеру та їхній вплив на роботу в команді, стресостійкість і професійні досягнення.
- розробіть план розвитку власного характеру для покращення професійної ефективності, враховуючи свої сильні та слабкі сторони.

Література:

Основна: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Допоміжна: 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 21, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 41, 46.

Тема 6. Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту

Поняття та класифікація здібностей у психології. Поняття інтелекту та його особливості. Диференціально-психологічний підхід до вивчення здібностей та інтелекту.

Вивчення здібностей та інтелекту є однією з центральних проблем диференціальної психології. Індивідуальні відмінності в інтелекті й здібностях визначають успішність навчання, професійної діяльності, а також загальний потенціал особистості. Розуміння того, як здібності відрізняються між людьми, як вони пов'язані з інтелектом, дозволяє ефективніше здійснювати професійний відбір, побудову освітніх програм і розвиток особистості.

Метою цієї теми є розкриття диференціально-психологічних характеристик здібностей та інтелекту, їх класифікація, типологія та роль у структурі індивідуальності.

1. Поняття та класифікація здібностей у психології

Здібності - це індивідуально-психологічні особливості, що забезпечують успішність виконання певної діяльності [2]. Вони не зводяться до знань чи навичок, а відображають потенційні можливості людини до засвоєння знань, умінь, творчого вирішення завдань.

Основні ознаки здібностей:

Індивідуальність (здібності відрізняються у різних людей),

Потенційність (можуть розвиватися),

Зв'язок із діяльністю (виявляються лише в активності).

Здібності класифікуються:

1. За сферою прояву:

Загальні здібності- забезпечують успішність у різних видах діяльності (мислення, пам'ять, увага, мовлення);

Спеціальні здібності- відповідають за успішність у конкретній галузі (музичні, математичні, спортивні тощо).

2. За рівнем розвитку:

Репродуктивні- здатність точно відтворювати;

Творчі- здатність до створення нового, оригінального.

3. За ступенем вираженості:

1. Здібності- як потенціал;

2. Обдарованість- високий рівень розвитку здібностей;

3. Талант- яскраво виражена обдарованість у певній сфері;

4. Геніальність- винятковий рівень розвитку здібностей.

2. Поняття інтелекту та його особливості

Інтелект - це здатність до розумової діяльності, до вирішення проблем, логічного мислення, аналізу, узагальнення. Він є одним із ключових компонентів загальних здібностей [9].

Компоненти інтелекту:

- мислення (логічне, критичне, абстрактне);
- уява (як інструмент моделювання);
- пам'ять (оперативна та довготривала);
- швидкість обробки інформації.

Інтелект розглядається як багатовимірне явище, що проявляється у когнітивній, практичній і соціальній сферах.

Теорії інтелекту:

1. Ч. Спірмен: Теорія «g-фактора»- загальний інтелектуальний фактор, який відповідає за успішність у всіх видах розумової діяльності.

2. Л. Терстоун: Теорія множинних факторів - інтелект складається з окремих здібностей (числових, словесних, просторових тощо).

3. Р. Кеттелл: Поділ інтелекту на:

Флюїдний інтелект(вроджена здатність до логічного мислення),

Кристалізований інтелект(набуті знання та досвід).

4. Г. Гарднер: Теорія множинного інтелекту - виділяє 8 типів інтелекту (мовний, логіко-математичний, музичний, тілесно-кінестетичний, візуально-просторовий, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний).

3. Диференціально-психологічний підхід до вивчення здібностей та інтелекту

Диференціальна психологія вивчає індивідуальні відмінності в інтелекті та здібностях:

- за генетичними ознаками (спадковість інтелекту);
- за віком (динаміка розвитку інтелекту в онтогенезі);
- за статтю (певні когнітивні переваги);
- за типом темпераменту та характеру;
- у контексті соціального середовища та освітнього досвіду [5].

Методи дослідження:

Психометричні тести (IQ-тестування),

Нейропсихологічні тести (методики Лурія, Векслер),

Спостереження, аналіз успішності діяльності,

Експериментально-психологічне моделювання.

Зв'язок між інтелектом і здібностями:

Інтелект часто виступає як основа загальних здібностей, формуючи базу для розвитку спеціальних здібностей. Однак:

- висока інтелектуальна здатність $\neq$ наявність таланту;
- здібності можуть бути не пов'язані з високим IQ (наприклад, художній чи музичний талант).

Успішність діяльності залежить не лише від інтелекту, а й від мотивації, характеру, емоційної стійкості.

Інтелект і здібності - це ключові компоненти індивідуальності, що визначають когнітивний та творчий потенціал людини. Диференціально-психологічний підхід дозволяє глибше зрозуміти природу цих явищ, їхню структуру, умови розвитку та взаємозв'язок. Знання особливостей інтелектуальних та здібнісних відмінностей необхідне для ефективної

організації навчального процесу, професійної орієнтації та психологічного супроводу особистості впродовж життя.

Практичне заняття 6. Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту

План практичного заняття:

1. Основні поняття «здібності» та «інтелект» в контексті диференціальної психології.
2. Наукові підходи до класифікації здібностей.
3. Роль мотивації в розвитку здібностей та інтелекту.
4. Роль соціально-культурних факторів у розвитку здібностей і інтелекту.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основні поняття «здібності» та «інтелект» в контексті диференціальної психології».
 - 1) Розкрийте сутність здібностей як індивідуальних психічних властивостей, що обумовлюють успішність в певних видах діяльності.
 - 2) Які основні теорії інтелекту існують в психології? Порівняйте їх (наприклад, теорія загального інтелекту (Чарльз Спірмен), багатofакторна теорія інтелекту (Говард Гарднер), теорія тріархічного інтелекту (Роберт Стернберг)).
4. Обговорення питання: «Наукові підходи до класифікації здібностей».
 - 1) Розгляньте різні підходи до класифікації здібностей: загальні здібності, спеціальні здібності, вроджені та набуті здібності.
 - 2) Яка роль інтелектуальних тестів в оцінці здібностей та як вони використовуються в психології для визначення рівня розвитку інтелекту?
5. Обговорення питання: «Роль мотивації в розвитку здібностей та інтелекту».
 - 1) Як мотивація впливає на розвиток когнітивних здібностей?

2) Які фактори можуть стимулювати розвиток інтелектуальних здібностей у дітей і дорослих?

3) Яким чином можна коригувати мотивацію для досягнення кращих результатів у певних видах діяльності?

6. Обговорення питання: «Роль соціально-культурних факторів у розвитку здібностей і інтелекту».

1) Як соціальне середовище, культура, освіта та соціальний статус впливають на розвиток інтелекту і здібностей людини?

2) Яким чином відмінності в соціальному статусі можуть проявлятися в розвитку інтелектуальних здібностей і виявлятися в результатах тестування?

7. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

8. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 6. Диференціально-психологічні характеристики здібностей та інтелекту

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Розвиток здібностей протягом життя людини.
2. Типологія здібностей (наприклад, математичні, художні, музичні) та їх вплив на професійну реалізацію особистості.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть тестування рівня інтелекту групи осіб за допомогою стандартизованого тесту інтелекту (наприклад, тест Векслера або тест Стенфорда-Біне).

- проведіть тестування і на основі результатів визначте рівень інтелекту у різних учасників.

- проаналізуйте отримані дані: як результати тесту можуть бути пов'язані з віковими або соціальними факторами?

- оцініть, які інтелектуальні здібності (логічне мислення, здатність до запам'ятовування, просторове мислення) є найбільш вираженими у кожного учасника.

Завдання 2. Оцініть здібності здобувачів у певній галузі за допомогою спеціалізованого тесту (наприклад, тест математичних здібностей або тест для оцінки художніх здібностей).

- оцініть рівень здібностей у обраній галузі.
- на основі отриманих результатів зробіть висновки щодо розвитку здібностей учасників та розробіть рекомендації для подальшого навчання і розвитку.

Завдання 3. Використовуйте метод спостереження для оцінки когнітивних здібностей у дітей або підлітків.

- спостерігайте за процесом виконання навчальних завдань учнями в класі, звертаючи увагу на швидкість мислення, ефективність розв'язання проблем, здатність до логічного аналізу.

- зробіть висновки про рівень когнітивних здібностей учнів і розробіть стратегії для їх підтримки та розвитку в навчальному процесі.

Завдання 4. Проведіть порівняльне дослідження інтелектуальних здібностей у представників різних культур або соціальних груп.

- порівняйте результати тестів інтелекту у представників різних етнічних чи соціальних груп, що мають різні культурні та освітні умови.

- проаналізуйте, як соціально-культурні фактори впливають на рівень інтелекту та здібностей, і чи є культурні відмінності в способах вирішення проблем.

Завдання 5. Використовуйте метод когнітивного тренування для покращення певних інтелектуальних здібностей (наприклад, пам'яті, уваги, логічного мислення).

- розробіть програму тренувань для покращення когнітивних здібностей (наприклад, для покращення пам'яті або розвитку креативного мислення).

- проведіть серію вправ, спрямованих на покращення цих здібностей, і на основі результатів оцініть ефективність тренувань.

Завдання 6. Напишіть есе на тему «Як мої здібності і інтелект впливають на мою професійну діяльність».

- попросіть учасників рефлексувати на тему того, як їхні інтелектуальні здібності і таланти впливають на успіх у професійній сфері.

- зробіть аналіз того, які здібності і види інтелекту особливо важливі для їхньої професії, і як ці здібності можна вдосконалювати.

Література:

Основна: 1, 2, 5, 7, 9, 10, 11, 12.

Допоміжна: 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 21, 28, 29, 30, 31, 35, 41.

Тема 7. Сильові особливості індивідуальності. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей.

Поняття та класифікація стильових особливостей індивідуальності. Вплив стильових особливостей на міжособистісні стосунки. Вплив стильових особливостей на професійну діяльність. Поняття когнітивного стилю та вплив когнітивних стилів на соціальні відмінності. Когнітивні стилі та соціальні стратегії.

Індивідуальність кожної людини має свої унікальні риси та характеристики, які відображаються через стиль її поведінки, мислення, спілкування та взаємодії з навколишнім середовищем. Сильові особливості індивідуальності - це неповторні способи, якими індивід організовує свою діяльність, реагує на ситуації, а також виявляє свої емоції та інтелектуальні здібності. Вони визначають, як людина проявляється в соціумі, як будує взаємодію з іншими людьми та організовує свою діяльність у різних сферах життя[3].

Метою цієї теми є дослідження стильових особливостей індивідуальності, зокрема, їхнього впливу на міжособистісну взаємодію та особистісний розвиток.

1. Поняття та класифікація стильових особливостей індивідуальності

Сильові особливості індивідуальності - це індивідуальні способи сприйняття, осмислення, організації та реалізації дій в різних ситуаціях [1]. Вони проявляються в тому, як людина взаємодіє з навколишнім світом, як оцінює різні ситуації та як вона реагує на зовнішні стимули.

Психологи виділяють кілька ключових аспектів стильових особливостей, серед яких:

1. Мислення: логічність, інтуїтивність, аналітичність чи творчість.
2. Комунікація: здатність до вербального вираження думок, емоційна виразність, соціальна активність.

3. Робочі стилі: швидкість виконання завдань, структурація, ступінь самостійності або залежності від зовнішнього керівництва.

4. Емоційна реактивність: рівень емоційної стійкості, чутливість до стресових факторів.

Кожен індивід може виявляти різні стильові особливості залежно від ситуації, соціального контексту та індивідуальних психологічних характеристик.

Існують різні підходи до класифікації стильових особливостей. Одні з найбільш поширених підходів:

1. Стилi мислення.

Індивідуальний стиль мислення може бути визначений через дві основні категорії:

1. Логічне мислення- прагнення до систематизації, строгих правил та чітких результатів.

2. Творче мислення- схильність до нестандартних рішень, новаторства та генерування ідей.

2.Емоційний стиль.

Цей тип стилю визначає, як людина проявляє та регулює свої емоції. Існують різні форми емоційних стилів:

1. Емоційна виразність- схильність до активного вираження своїх емоцій через мову тіла, інтонацію та вирази обличчя.

2. Емоційна стриманість- схильність до контролювання власних емоцій, не виявляючи їх відкрито [6].

3.Комуникативний стиль

Цей стиль відображає спосіб, яким людина взаємодіє з іншими:

1. Екстравертований стиль- людина відкривається навколишньому світу, активно взаємодіє з іншими людьми, прагне до соціалізації.

2. Інтровертований стиль- схильність до самотності, внутрішнього світу, обережність в комунікації.

4. Стиль діяльності

Стиль діяльності визначається способами виконання завдань і взаємодії з робочими процесами:

1. Організаторський стиль- здатність до планування, структурованості та контролю.
2. Імпровізаційний стиль- спонтанність у виконанні завдань, швидка адаптація до змінних обставин.

2. Вплив стильових особливостей на міжособистісні стосунки

Стильові особливості індивідуальності мають безпосередній вплив на міжособистісні стосунки та соціальну адаптацію. Наприклад, люди з екстравертованим стилем комунікації зазвичай легше адаптуються до нових соціальних ситуацій, швидше встановлюють контакт і мають більше соціальних зв'язків. Вони відзначаються відкритістю, емоційною експресивністю та ініціативністю в спілкуванні.

На противагу, інтровертизазвичай схильні до обмеженого кола знайомих і віддають перевагу глибоким індивідуальним відносинам, а не поверхневим соціальним зв'язкам. Їхній стиль комунікації є більш стриманим і обачним.

Люди, які володіють виразним емоційним стилем, здатні ефективно встановлювати емоційні зв'язки з іншими, демонструючи високий рівень соціальної адаптивності [8]. Вони часто користуються позитивними соціальними стратегіями, які сприяють встановленню міцних міжособистісних зв'язків.

З іншого боку, емоційно стримані люди можуть мати труднощі в соціальних взаємодіях, оскільки їхня невиявлена емоційність може бути сприйнята як відсутність зацікавленості або емоційної залученості.

3. Вплив стильових особливостей на професійну діяльність

Різні стилі діяльності також мають великий вплив на професійну реалізацію індивідів. Люди, які мають організаторський стиль, часто досягають успіху в ролі керівників або організаторів, оскільки вміють

планувати, координувати та контролювати процеси. Вони схильні до детальної підготовки і намагаються систематизувати свої дії.

У той час як люди з імпровізаційним стилем можуть бути успішними в креативних або динамічних сферах, де важлива спонтанність, адаптивність та здатність швидко реагувати на зміни обставин.

Стильові особливості індивідуальності - це важливі аспекти, що визначають, як людина взаємодіє з навколишнім світом і будує свої соціальні стосунки, адаптується до нових ситуацій та реалізує себе у професійній діяльності. Вивчення стильових особливостей допомагає зрозуміти, як індивідуальні риси впливають на поведінку, вибір життєвих стратегій і досягнення успіху в різних сферах життя.

Психологічні дослідження вивчають безліч індивідуальних відмінностей між людьми, серед яких важливе місце займають когнітивні стилі. Когнітивний стиль визначається як індивідуальний спосіб обробки інформації, а також спосіб реагування на навколишній світ. Вони відображають характерні для людини стратегії мислення, сприйняття та розв'язання проблем. Когнітивні стилі мають значний вплив на соціальні відмінності, оскільки вони можуть визначати ефективність комунікації, навчання, соціальної адаптації, а також сприяти або обмежувати успіх у різних сферах життя.

4. Поняття когнітивного стилю та вплив когнітивних стилів на соціальні відмінності

Когнітивний стиль - це індивідуальний стиль сприйняття, осмислення і використання інформації, який варіюється від людини до людини. Він визначається властивими кожному індивіду стратегіями обробки інформації, які включають, зокрема, такі аспекти:

- мислення (аналітичне, інтегративне, творче);
- пам'ять (гнучкість, швидкість відтворення);
- увага (здатність до концентрації або переключення).

Найбільш поширеними класифікаціями когнітивних стилів є ті, що виділяють такі категорії, як направленість на конкретне чи абстрактне мислення, інтуїтивність чи логічність, гнучкість чи жорсткість у прийнятті рішень.

Когнітивні стилі мають суттєвий вплив на формування соціальних відмінностей, зокрема, через:

1. Сприйняття соціальної інформації.

Когнітивний стиль людини визначає її здатність сприймати і осмислювати соціальну інформацію. Наприклад, люди з аналітичним стилем мислення можуть бути більш схильними до критичного аналізу соціальних ситуацій, тоді як особи з глобальним стилем орієнтуються на загальну картину, пропускаючи деталі. Це впливає на їхні стосунки з іншими людьми, на здатність адаптуватися в різних соціальних групах.

2. Освітні досягнення.

Когнітивні стилі значною мірою визначають спосіб засвоєння нової інформації. Наприклад, люди з аналізуючим стилем часто досягають високих результатів у навчанні, оскільки мають схильність до точного і систематичного вивчення матеріалу. Водночас особи з імпульсивним стилем можуть демонструвати високий рівень творчості, проте мають труднощі з дисциплінованим виконанням завдань.

3. Професійна діяльність.

Когнітивні стилі можуть також визначати професійну орієнтацію людини. Люди з гнучким стилем мислення краще адаптуються до змінних умов на роботі, в той час як жорсткіші індивіди можуть зіштовхуватися з труднощами в умовах, що вимагають інноваційних рішень [11].

4. Комунікація та соціальні взаємодії.

Різні когнітивні стилі сприяють формуванню різних типів соціальних відносин. Люди з різними стилями обробки інформації можуть мати різні уявлення про те, як правильно взаємодіяти в соціальному середовищі. Наприклад, інтроверти з аналітичним стилем можуть тяжіти до

інтелектуальних, вивірених розмов, тоді як екстраверти з гнучким стилем можуть бути більш орієнтовані на емоційну експресивність.

5. Когнітивні стилі та соціальні стратегії

Загалом, когнітивні стилі безпосередньо впливають на те, як індивіди адаптуються до соціальних умов. Наприклад, люди з відкритим або гнучким стилем мислення часто демонструють більшу соціальну адаптивність, в той час як особи з жорсткими, закритими стилями можуть відчувати складнощі при взаємодії з новими соціальними групами [2].

Соціальна адаптація також залежить від здатності індивіда до самовираження, готовності змінювати стратегії поведінки залежно від ситуації, а також здатності встановлювати та підтримувати міжособистісні стосунки. Когнітивні стилі можуть стимулювати або обмежувати ці можливості.

Когнітивні стилі є важливим детермінантом соціальних відмінностей, оскільки вони впливають на спосіб сприйняття, розуміння і обробки соціальної інформації, а також на адаптацію в суспільстві. Вони відіграють ключову роль у розвитку особистісних та професійних якостей людини. Порівняння когнітивних стилів допомагає краще зрозуміти індивідуальні відмінності та оптимізувати соціальну взаємодію, навчання та професійну діяльність.

Практичне заняття 7. Стильові особливості індивідуальності.

План практичного заняття:

1. Поняття «стиль» в контексті індивідуальності людини.
2. Основні види стильових особливостей індивідуальності, що визначаються психологічними дослідженнями (наприклад, стиль мислення, стиль спілкування, стиль прийняття рішень).
3. Взаємозв'язок між стилем особистості та іншими психічними характеристиками (темперамент, характер, інтелект).

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.

2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
3. Обговорення питання: «Поняття «стиль» в контексті індивідуальності людини».
 - 1) Розкрийте, що розуміється під «стильовими особливостями» індивідуальності.
 - 2) Як стилі діяльності, мислення та поведінки відображають індивідуальні відмінності людини?
4. Обговорення питання: «Основні види стильових особливостей індивідуальності, що визначаються психологічними дослідженнями».
 - 1) Як ці стилі проявляються в реальному житті?
 - 2) Чому важливо враховувати стильові особливості в психологічному консультуванні або при навчанні?
5. Обговорення питання: «Взаємозв'язок між стилем особистості та іншими психічними характеристиками (темперамент, характер, інтелект)».
 - 1) Як ці елементи взаємодіють один з одним для формування унікального індивідуального стилю?
 - 2) Як розуміння стилю індивідуальності допомагає психологу в роботі з клієнтами?
6. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
7. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 7. Стилєві особливості індивідуальності

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Вплив стилів індивідуальності на соціальні взаємодії та професійну діяльність.
2. Зміни в життєвому досвіді та соціальному оточенні та їх вплив на стильові особливості особистості.

3. Залежність між стилем особистості та етапами розвитку.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть дослідження стильових особливостей групи осіб за допомогою спеціальної методики (наприклад, «Стиль спілкування» або «Стиль мислення»).

- використовуйте опитувальники або анкети для визначення стильових особливостей.
- проаналізуйте отримані результати та визначте найбільш яскраві стилі серед учасників. Опишіть, як ці стилі можуть проявлятися в їхній поведінці та соціальних взаємодіях.

Завдання 2. Проаналізуйте поведінку і стиль мислення здобувачів під час вирішення групових завдань.

- спостерігайте за тим, як різні здобувачі підходять до вирішення однієї і тієї ж проблеми.
- розпишіть стильові особливості, які проявляються під час обговорень, прийняття рішень, розподілу ролей у групі.

Завдання 3. Порівняйте стиль спілкування різних учасників групи (наприклад, риси активних і інтровертних особистостей).

- проведіть групове обговорення на обрану тему, фіксуючи стиль взаємодії кожного учасника.
- оцініть, як стиль спілкування кожного учасника впливає на атмосферу в групі та ефективність обговорення.

Завдання 4. Проводьте рольові ігри для тренування різних стилів поведінки в межах певних соціальних ситуацій.

- створіть ситуації, які вимагатимуть від учасників адаптації свого стилю спілкування і прийняття рішень (наприклад, рольові ігри на тему «переговори», «конфлікти» або «презентація ідей»).
- спостерігайте, як учасники використовують свої стильові особливості для досягнення результату в ситуаціях, що змінюються.

Завдання 5. Створіть практичне завдання для розвитку і корекції стильових особливостей у професійному контексті.

- розробіть завдання або вправи, спрямовані на розвиток певних стильових рис (наприклад, активність у комунікації, зменшення інтравертованості або підвищення здатності до адаптації в команді).
- поясніть, як такі вправи можуть допомогти покращити комунікативні та професійні навички.

Завдання 6. Проведіть дослідження стильових особливостей в одній професійній групі (наприклад, серед педагогів, психологів, менеджерів, правників).

- проведіть інтерв'ю або заповніть анкети для збору інформації про стильові особливості кожного учасника.
- оцініть, як ці стилі впливають на ефективність роботи в групі, комунікацію між членами колективу та якісні характеристики їх діяльності.

· **Література:**

- *Основна:* 3, 6, 8, 11.
- *Допоміжна:* 2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45.

Практичне заняття 8. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей.

План практичного заняття:

1. Когнітивні стилі та їх вплив на соціальну взаємодію.
2. Роль когнітивних стилів у соціальних відмінностях між групами людей (гендер, соціально-економічний статус, культура).
3. Взаємозв'язок між когнітивними стилями і стратегіями адаптації до змін у соціальному середовищі.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.

3. Обговорення питання: «Когнітивні стилі та їх вплив на соціальну взаємодію».

1) Розкрийте поняття когнітивного стилю та його роль в індивідуальному сприйнятті і переробці інформації.

2) Які основні типи когнітивних стилів існують (наприклад, холістичний vs. аналітичний стиль)?

3) Як ці стилі проявляються у поведінці людини в соціальному контексті?

4. Обговорення питання: «Роль когнітивних стилів у соціальних відмінностях між групами людей (гендер, соціально-економічний статус, культура)».

1) Як різні когнітивні стилі можуть проявлятися у людей з різних соціальних груп?

2) Як когнітивні стилі можуть впливати на міжособистісні відносини, наукові досягнення, професійну діяльність та соціальну адаптацію?

5. Обговорення питання: «Взаємозв'язок між когнітивними стилями і стратегіями адаптації до змін у соціальному середовищі».

1) Як люди з різними когнітивними стилями справляються з соціальними змінами, кризами, новими ситуаціями?

2) Яким чином когнітивний стиль може допомогти людині або групі ефективно адаптуватися до нових соціальних умов?

6. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

7. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 8. Когнітивні стилі як детермінанти соціальних відмінностей.

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Вплив культурних факторів на формування когнітивних стилів.
2. Взаємозв'язок когнітивних стилів з інтелектом і навчальними досягненнями.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть опитування або тестування групи осіб на визначення їх когнітивного стилю.

- використовуйте методику для визначення когнітивного стилю (наприклад, тест Холмса або методику «Field-Dependence vs. Field-Independence»).

- проаналізуйте отримані результати і визначте, як різні когнітивні стилі можуть впливати на сприйняття і взаємодію учасників.

Завдання 2. Проведіть аналіз міжособистісних відносин між людьми з різними когнітивними стилями в групі.

- спостерігайте за тим, як люди з різними когнітивними стилями взаємодіють у групових завданнях, таких як обговорення, командна робота чи прийняття рішень.

- визначте, як когнітивні стилі можуть створювати соціальні відмінності та впливати на ефективність співпраці в групі.

Завдання 3. Оцініть, як когнітивні стилі можуть впливати на професійну діяльність у різних соціальних контекстах.

- проведіть аналіз того, як люди з різними когнітивними стилями досягають професійного успіху в різних сферах (наприклад, технічні, гуманітарні або управлінські професії).

- оцініть, як відмінності в когнітивних стилях можуть бути пов'язані з типом кар'єрного шляху та соціальним статусом.

Завдання 4. Розробіть вправи для розвитку когнітивних стилів, які можуть допомогти людям з різними соціальними характеристиками ефективніше адаптуватися до змін в соціальному середовищі.

- створіть тренінг для людей з різними когнітивними стилями, спрямований на розвиток навичок адаптації до соціальних змін.

- проведіть вправи на покращення комунікативних навичок, адаптації до нових соціальних ситуацій і підвищення рівня соціальної взаємодії.

Завдання 5. Проведіть порівняльне дослідження когнітивних стилів серед представників різних соціальних груп (наприклад, учнів з різних соціальних класів, представників різних культур).

- зібравши дані про когнітивні стилі від учасників різних соціальних груп, порівняйте їх і зробіть висновки про те, як соціально-економічний статус, культура та виховання можуть впливати на формування когнітивних стилів.

- оцініть, як ці відмінності можуть впливати на соціальну інтеграцію, навчання та професійний розвиток.

Завдання 6. Розробіть програму тренінгу для поліпшення когнітивного стилю у студентів або підлітків.

- створіть навчальну програму, спрямовану на розвиток когнітивних стилів (аналітичних, креативних, інтегративних).

- проведіть серію вправ або завдань, які стимулюють розвиток здатності до аналізу, критичного мислення, творчості і швидкого прийняття рішень у соціальних ситуаціях.

Література:

Основна: 3, 6, 8, 11.

Допоміжна: 2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45.

Тема 8. Диференціальна психологія статі

Психологічні відмінності між статями. Біологічні та соціальні фактори статевих відмінностей. Теорії і підходи до вивчення диференціальної психології статі.

Диференціальна психологія є важливою галуззю психологічної науки, що вивчає індивідуальні відмінності між людьми. Однією з основних тем в цій дисципліні є психологічні відмінності між чоловіками і жінками, або, іншими словами, диференціальна психологія статі. Стать є важливим чинником, що впливає на психічний розвиток, поведінку та особистісні характеристики індивідів. Метою цієї теми є оволодіння знаннями про особливості психології статі, основні теоретичні підходи до вивчення цих відмінностей, а також соціальні, культурні та біологічні фактори, що визначають статеві відмінності в психології.

1. Психологічні відмінності між статями

Психологічні відмінності між чоловіками та жінками привертають увагу науковців, соціологів і психологів протягом багатьох років. Існує безліч досліджень, що з'ясовують, чи існують вроджені відмінності між чоловічим і жіночим мозком, а також вивчають, як соціальні стереотипи та культурні норми впливають на психологічну структуру особистості.

Когнітивні та інтелектуальні відмінності:

Одним з основних напрямків досліджень диференціальної психології статі є вивчення когнітивних здібностей та інтелектуальних відмінностей між чоловіками і жінками. Результати досліджень свідчать про те, що в загальному інтелектуальні здібності чоловіків і жінок однакові, але існують деякі відмінності у специфічних когнітивних функціях [1]. Чоловіки часто демонструють кращі результати в задачах, що вимагають просторового мислення (наприклад, у навігації або візуальних задачах), тоді як жінки, зазвичай, проявляють більшу успішність у мовних і вербальних задачах, а також у завданнях, що потребують соціального сприйняття та емоційної інтелігентності.

Емоційні відмінності:

Жінки зазвичай виявляють більшу емоційну чутливість і здатність до емоційної виразності, ніж чоловіки. Дослідження показують, що жінки частіше схильні до вираження своїх емоцій, в той час як чоловіки можуть більше контролювати або приховувати свої почуття через соціальні норми, які заохочують чоловіків бути менш емоційно відкритими [6]. Однак це не означає, що чоловіки не переживають емоції - їх спосіб вираження може бути просто менш виразним.

Темперамент та поведінкові відмінності:

Чоловіки та жінки мають деякі різниці в прояві темпераменту та поведінки. Наприклад, чоловіки зазвичай більш схильні до ризику та агресії, в той час як жінки частіше демонструють поведінку, орієнтовану на взаємодію і підтримку [5]. Такі відмінності можна пояснити як біологічними, так і соціокультурними факторами. Біологічно чоловіки мають більший рівень тестостерону, що може пояснювати їх більшу схильність до агресії і ризику.

2. Біологічні та соціальні фактори статевих відмінностей

1. Біологічні фактори:

Біологічні відмінності між статями, зокрема гормональні та генетичні, можуть мати значний вплив на психологічні характеристики. Наприклад, рівень тестостерону у чоловіків може сприяти розвитку таких рис, як агресія, домінування та орієнтація на досягнення. У свою чергу, естроген, гормон, характерний для жінок, може впливати на емоційність, співчуття і соціальну орієнтованість.

Нейробіологічні дослідження також виявляють структурні відмінності в мозку чоловіків і жінок, зокрема у розмірах певних ділянок, що можуть бути пов'язані з різними когнітивними здібностями.

2. Соціальні фактори:

Соціальні фактори, включаючи соціальні норми, очікування і ролі, також відіграють важливу роль у формуванні психологічних відмінностей

між статями. Наприклад, культурні очікування щодо того, як повинні поводитись чоловіки та жінки, можуть значною мірою впливати на їх поведінку, емоційні реакції та соціальну адаптацію. Чоловіки часто стикаються з більшим тиском щодо демонстрації рішучості, незалежності та контролю, тоді як жінки можуть бути більше орієнтовані на співпрацю та підтримку.

3. Теорії і підходи до вивчення диференціальної психології статі

Існують різні теорії, що пояснюють психологічні відмінності між чоловіками і жінками. Найбільш поширеними є біологічні, соціокультурні та еволюційні підходи.

1. Біологічний підхід:

Згідно з біологічним підходом, статеві відмінності є наслідком еволюційних процесів, що сформували різні стратегії виживання для чоловіків і жінок. Наприклад, чоловіки через свою роль у відтворенні повинні були бути більш схильні до агресивної поведінки і пошуку нових можливостей для ресурсу, тоді як жінки, забезпечуючи виховання потомства, розвивали здатності до емоційного сприйняття та співпраці.

2. Соціокультурний підхід:

Згідно з соціокультурним підходом, відмінності між статями є результатом соціалізації, коли кожному з індивідів нав'язуються соціальні ролі і стереотипи, пов'язані з його статтю. Цей підхід підкреслює важливість навчання і соціального впливу на формування особистісних рис.

3. Еволюційна психологія:

З еволюційної точки зору, різниці між статями є результатом природного відбору, що забезпечує виживання та репродукцію. Чоловіки та жінки мають різні стратегії залучення партнера та виховання нащадків, що також відображає відмінності в їх психології.

Диференціальна психологія статі є важливою сферою досліджень, оскільки розуміння психологічних відмінностей між чоловіками і жінками дозволяє не лише краще зрозуміти індивідуальні особливості людей, а й

сприяє розвитку соціальних і психологічних практик, які можуть бути корисними для покращення взаємодії між статями у різних сферах життя [11]. Біологічні, соціокультурні та психологічні фактори взаємодіють, створюючи складний і багатогранний феномен, що варто вивчати як з наукової, так і з практичної точки зору.

Практичне заняття 9. Диференціальна психологія статі

План практичного заняття:

1. Основні аспекти поняття «диференціальна психологія статі».
2. Основні теорії гендерних відмінностей у психології.
3. Гендерні відмінності в когнітивній сфері (пам'ять, мислення, увага, прийняття рішень).
4. Роль соціалізації в формуванні гендерних відмінностей.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основні аспекти поняття «диференціальна психологія статі».
- 1) Що таке гендерні відмінності в психології?
- 2) Як ці відмінності виявляються в різних сферах людського життя (поведінка, когнітивні процеси, емоції, соціальні ролі)?
4. Обговорення питання: «Основні теорії гендерних відмінностей у психології».
- 1) Порівняйте біологічні, соціальні та культурні теорії, що пояснюють гендерні відмінності.
- 2) Яку роль у цих теоріях відіграють гендерні стереотипи та очікування суспільства?
5. Обговорення питання: «Гендерні відмінності в когнітивній сфері (пам'ять, мислення, увага, прийняття рішень)».
- 1) Як чоловіки та жінки можуть відрізнятися в цих аспектах?
- 2) Які дослідження підтверджують або спростовують ці відмінності?

6. Обговорення питання: «Роль соціалізації в формуванні гендерних відмінностей».

1) Як процеси виховання та соціалізації впливають на формування чоловічих і жіночих психологічних характеристик?

2) Яким чином медіа та культурні норми можуть сприяти зміцненню гендерних стереотипів?

7. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

8. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 9. Диференціальна психологія статі

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Гендерні відмінності в емоціях та емоційній виразності.
2. Основи формування гендерних стереотипів.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть опитування серед здобувачів, щоб визначити гендерні стереотипи та уявлення про чоловіків і жінок.

- створіть список запитань, що стосуються різниць між чоловіками та жінками (наприклад, «Чи вважаєте ви, що чоловіки краще справляються з керівними ролями?»).

- проаналізуйте отримані дані і порівняйте, як ці стереотипи співвідносяться з реальними поведінковими та психологічними відмінностями.

Завдання 2. Проведіть порівняльний аналіз когнітивних здібностей чоловіків і жінок на основі результатів тестів (наприклад, тест на вербальну або просторову здатність).

- створіть групи учасників за статевою ознакою і порівняйте їх результати на певних когнітивних завданнях.

- проаналізуйте, чи існують значущі відмінності у результатах, та визначте можливі фактори, які можуть на них впливати.

Завдання 3. Порівняйте стилі комунікації чоловіків і жінок в групових дискусіях.

- проведіть групову дискусію на певну тему і спостерігайте за тим, як чоловіки і жінки ведуть діалог.

- зафіксуйте, які стилі комунікації є більш притаманними для кожної статі (наприклад, чи більше жінки прагнуть до консенсусу, а чоловіки – до домінування).

Завдання 4. Організуйте рольову гру, в якій учасники повинні вжитися в різні соціальні ролі (наприклад, роль керівника чи підлеглого).

- розділіть учасників за статтю і попросіть їх діяти відповідно до стереотипних гендерних ролей.

- спостерігайте, чи змінюється стиль поведінки в залежності від статі учасника, і чи проявляються гендерні відмінності у виконанні ролей.

Завдання 5. Проведіть дослідження щодо того, як чоловіки і жінки вирішують конфлікти в групі.

- спостерігайте за поведінкою чоловіків і жінок під час розв'язання групових ситуаційних задач.

- оцініть, чи є відмінності в підходах до вирішення конфліктів, наприклад, чоловіки можуть бути більш агресивними або конкурентними, а жінки - більш співпрацюючими.

Завдання 6. Оцініть гендерні відмінності в реакціях на стрес у лабораторних умовах.

- проведіть експеримент, у якому учасники обох статей зазнають стресової ситуації (наприклад, виконання задач під час обмеженого часу).

- спостерігайте за фізіологічними і психологічними реакціями учасників на стрес і проаналізуйте, чи є відмінності між чоловіками і жінками.

Завдання 7. Створіть план тренінгу, що сприяє подоланню гендерних стереотипів на робочому місці.

- розробіть програму тренінгу, яка допоможе зменшити дискримінацію на основі статі та сприяти більш рівному сприйняттю чоловіків і жінок у професійному середовищі.

- порівняйте результати до та після тренінгу, використовуючи методи опитування або тестування.

Література:

Основна: 1, 2, 5, 10, 11, 12.

Допоміжна: 2, 5, 7, 10, 12, 15, 20, 31, 32, 33, 34, 35, 41.

Тема9. Професійна диференціація

Поняття професійної диференціації та фактори, що її визначають. Роль професійної диференціації в суспільстві. Вплив професійної диференціації на особистість.

Професійна диференціація є важливою складовою частиною соціальної структури суспільства, яка має значний вплив на розвиток індивідуальних здібностей, трудову діяльність та професійну ідентичність. Процес професійної диференціації охоплює розподіл людей за різними професіями та спеціальностями, що, в свою чергу, зумовлює розмежування обов'язків, відповідальності, функціональних ролей та соціальних статусів[32]. Важливим аспектом є те, як професійна диференціація впливає на розвиток особистості, соціальні відносини та роль індивіда в трудовій діяльності.

Метою цієї теми є детальне усвідомлення поняття професійної диференціації, її роль в суспільстві, фактори, які визначають професійну диференціацію, а також її вплив на індивідуальний розвиток і соціальну інтеграцію.

1. Поняття професійної диференціації та фактори, що її визначають

Професійна диференціація – це процес, у результаті якого відбувається розподіл робочої сили на різні професійні групи, кожна з яких має свої специфічні функції, вимоги та обов'язки [10]. Цей процес включає не тільки визначення окремих видів діяльності, але й створення ієрархії професійних ролей у суспільстві, що залежить від різних чинників: соціальних, економічних, культурних та технологічних.

Професійна диференціація обумовлена низкою факторів, серед яких можна виділити такі:

1. Соціально-економічні фактори:

Економічні умови розвитку суспільства є ключовими чинниками професійної диференціації. З розвитком технологій, індустріалізацією і глобалізацією змінюються потреби в трудових ресурсах, що спричиняє появу

нових професій і спеціальностей, а також змінює вимоги до кваліфікації працівників. Водночас економічний поділ суспільства сприяє створенню різних професійних груп з різними умовами праці, рівнем доходу та соціальним статусом.

2. Освітні фактори:

Рівень освіти має прямий вплив на процес професійної диференціації. Вища освіта дає можливість займати керівні та спеціалізовані посади, тоді як нижчий рівень освіти визначає доступ до низькокваліфікованих професій. Зростання ролі освіти в суспільстві сприяє глибшій диференціації праці за рівнем професіоналізму.

3. Культурно-соціальні фактори:

Культурні та соціальні норми також визначають професійну диференціацію. В різних культурах існують різні уявлення про роль жінок і чоловіків у трудовій діяльності, а також про місце певних професій у суспільному житті. Наприклад, в деяких культурах технічні та інженерні професії можуть вважатися «чоловічими», а педагогічні або медичні – «жіночими» [10].

4. Технологічні фактори:

Технологічний прогрес також стимулює професійну диференціацію, створюючи нові спеціалізації. Зокрема, інновації у сфері інформаційних технологій, біотехнологій, медицини та інших областях призводять до появи нових професійних груп, які вимагають високої кваліфікації та спеціальних знань.

2. Роль професійної диференціації в суспільстві

Професійна диференціація має суттєвий вплив на структуру суспільства та організацію праці. Вона забезпечує ефективне розподілення ресурсів та робочої сили, що сприяє максимальному використанню людського потенціалу в різних галузях економіки. Однак, з іншого боку, професійна диференціація може призводити до соціальних нерівностей, оскільки різні професії мають різний рівень престижу та оплати праці.

1. Позитивні аспекти:

Професійна диференціація дозволяє забезпечити спеціалізацію в трудовій діяльності, що збільшує продуктивність праці. Кожен працівник може розвивати глибокі знання та навички в своїй галузі, що сприяє підвищенню ефективності та якості виконуваних завдань. Крім того, диференціація сприяє розвитку спеціалізованих професій, що в свою чергу веде до науково-технічного прогресу.

2. Негативні аспекти:

З іншого боку, професійна диференціація може призводити до соціальної сегрегації та нерівності. Відмінності в оплаті праці, рівні кваліфікації та престижу професій можуть створювати соціальні бар'єри між різними групами населення. Це може спричиняти зростання соціальної напруженості та нерівності у доступі до ресурсів і можливостей.

3. Вплив професійної диференціації на особистість

Професійна диференціація має значний вплив на розвиток індивідуальності та особистості. Вибір професії визначає не тільки характер трудової діяльності, але й впливає на соціальну роль людини, її цінності, самооцінку та психоемоційний стан.

1. Формування професійної ідентичності:

Професійна ідентичність є важливим аспектом особистісного розвитку, оскільки професія стає частиною самосвідомості людини. Професійна ідентичність визначає, як індивід сприймає себе в контексті своєї роботи, яким чином вона впливає на його соціальні відносини та взаємодію з іншими людьми.

2. Професійне вигорання:

Професійна диференціація також може бути пов'язана з явищем професійного вигорання, коли особа відчуває емоційне виснаження від своєї роботи, що є результатом тривалого стресу, перевантаження чи недостатнього визнання [11]. Важливою є також роль соціальної підтримки та умов праці, які можуть як запобігати, так і сприяти цьому процесу.

Професійна диференціація є важливим процесом, який визначає функціонування суспільства та організацію праці. Вона сприяє розвитку спеціалізації та підвищенню ефективності виробництва, але водночас може призводити до соціальних нерівностей та дисбалансів. Розуміння факторів, що впливають на професійну диференціацію, а також її вплив на індивідуальний розвиток і соціальні відносини, є важливим для покращення умов праці та зниження соціальних бар'єрів у суспільстві. Професійна диференціація також має значний вплив на формування професійної ідентичності та на психоемоційний стан особистості, що робить її важливим аспектом вивчення в психології та соціології.

Практичне заняття 10. Професійна диференціація

План практичного заняття:

1. Поняття «професійна диференціація» в контексті психології.
2. Вплив соціальних, економічних і культурних факторів на процес професійної диференціації.
3. Основні етапи процесу професійної орієнтації та професійної диференціації.
4. Роль професійної підготовки у процесі професійної диференціації.

Хід практичного заняття:

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних практичних завдань.
3. Обговорення питання: «Поняття «професійна диференціація» в контексті психології».
 - 1) Які фактори впливають на професійну диференціацію індивідів?
 - 2) Як професійна диференціація пов'язана з розвитком особистості та соціальними ролями?
4. Обговорення питання: «Вплив соціальних, економічних і культурних факторів на процес професійної диференціації».
 - 1) Які соціальні норми та очікування можуть визначати вибір професії та її специфіку?

2) Як економічні умови та культурні особливості можуть коригувати професійну орієнтацію індивідів?

5. Обговорення питання: «Основні етапи процесу професійної орієнтації та професійної диференціації».

1) Які ключові аспекти важливі для успішного розвитку професійної диференціації?

2) Як допомогти молодим людям пройти через етапи професійної орієнтації і вибору?

6. Обговорення питання: «Роль професійної підготовки у процесі професійної диференціації».

1) Як освіта та тренінги допомагають формувати професійні навички та компетенції?

2) Які професії вимагають спеціалізованої підготовки, а які можна освоїти через досвід роботи?

7. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

8. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

Самостійна робота 10. Професійна диференціація

Завдання:

1. Підготувати на вибір реферати або доповіді за темами:

1. Вплив психологічних характеристик особистості (темперамент, характер, здібності, інтереси) на професійну диференціацію.

2. Вплив інтелектуальних здібностей на вибір професії.

2. Виконати на вибір практичні завдання:

Завдання 1. Проведіть опитування серед здобувачів різних спеціальностей, щоб дізнатися про їхні професійні плани та мотивацію до вибору професії.

- створіть анкети з питаннями, які стосуються вибору професії, впливу родини та соціального оточення на цей вибір.

- порівняйте мотиви вибору професії серед здобувачів різних факультетів.

Завдання 2. Розробіть кейс, який допоможе людині зрозуміти, чи правильно вона вибрала професію, та чи відповідає вона її особистісним характеристикам.

- пропонуйте сценарії, в яких індивідуальні характеристики (здібності, інтереси, темперамент) не співпадають з обраною професією.

- здобувачі повинні на основі кейсів визначити, які зміни необхідно внести в кар'єрний шлях або професійну діяльність.

Завдання 3. Розробіть програму профорієнтаційних тренінгів для молоді.

- визначте основні завдання тренінгу, які допоможуть учасникам визначити їхні професійні схильності.

- створіть кілька вправ, які будуть допомагати учасникам тренінгу визначити свої сильні та слабкі сторони в контексті вибору професії.

Завдання 4. Проведіть тестування професійних інтересів серед учасників.

- використовуйте профорієнтаційні тести, наприклад, тест Голанда, для визначення професійних типів учасників.

- порівняйте результати тестів з реальними професіями, в яких працюють учасники, і проаналізуйте співвідношення між типами інтересів та обраними професіями.

Завдання 5. Оцініть вплив соціальних стереотипів на професійну диференціацію.

- проведіть аналіз, як соціальні стереотипи (наприклад, професії, пов'язані з чоловіками та жінками) впливають на вибір професії.

- створіть вправи, які дозволять учасникам усвідомити свої упередження і стереотипи щодо професій і допоможуть зробити обґрунтований вибір.

Завдання 6. Проведіть тренінг з розвитку професійних навичок у групі здобувачів.

- розробіть вправи, які допоможуть розвивати навички комунікації.
- оцінюйте результативність тренінгу за допомогою самооцінки учасників та зворотного зв'язку від тренера.

Завдання 7. Створіть модель розвитку професійної кар'єри для конкретного типу особистості (наприклад, для інтроверта чи екстраверта).

- оцініть, як ці типи особистості можуть вибирати різні професії та які професійні навички їм потрібно розвивати.

- проведіть аналіз для кожного типу особистості: як максимізувати їхні сильні сторони та мінімізувати слабкості в професійному розвитку.

Література:

Основна: 2, 5, 10, 11, 12.

Допоміжна: 2, 7, 10, 12, 15, 20, 31, 32, 34, 35, 41.

Зразки тестових завдань

з курсу «Диференціальна психологія»:

1. Яка з наведених характеристик є основною в диференціальній психології?

- a) Вивчення спільних рис особистості;
- b) Вивчення індивідуальних відмінностей;
- c) Вивчення психологічних розладів;
- d) Вивчення загальних закономірностей психічного розвитку.

2. Який з підходів є основним при класифікації темпераменту?

- a) Класифікація за типами особистості;
- b) Класифікація за типами нервової системи;
- c) Класифікація за рівнем інтелекту;
- d) Класифікація за стилем мислення.

3. За яким критерієм визначаються здібності в диференціальній психології?

- a) За рівнем розвитку мотивації;
- b) За здатністю до навчання та досягнення високих результатів у певній діяльності;
- c) За типом темпераменту;
- d) За рівнем стресової стійкості.

4. Який з наступних психологів пов'язаний з дослідженням інтелекту та створенням однієї з перших тестових шкал для його вимірювання?

- a) Зигмунд Фрейд;
- b) Карл Юнг;
- c) Алфред Біне;
- d) Абрахам Маслоу.

5. Що таке когнітивні стилі?

- a) Способи організації особистого часу;
- b) Способи сприйняття, розуміння та обробки інформації;

- c) Способи соціальної адаптації;
- d) Способи контролю за емоціями.

6. Якому з наступних психологічних аспектів найбільше відповідає поняття «індивідуальність»?

- a) Генетичні фактори;
- b) Соціальні фактори;
- c) Особистісні та психологічні характеристики, що унікально поєднуються в кожній людині;
- d) Схильність до стресових ситуацій.

7. Який з нижчевказаних тестів найбільш підходить для визначення рівня інтелекту?

- a) Тест Роршаха;
- b) Тест на асоціації;
- c) Тест Біне-Симона;
- d) Тест на темп розмовної мови.

8. Яка з наступних теорій найбільш відома в дослідженні темпераменту?

- a) Теорія психоаналізу;
- b) Теорія Експериментальної психології;
- c) Теорія темпераменту за Гіппократом;
- d) Теорія соціального навчання.

9. Які з наступних компонентів найбільш властиві емоційній інтелігентності?

- a) Способи вирішення інтелектуальних завдань;
- b) Способи організації особистого життя;
- c) Вміння розпізнавати та керувати емоціями;
- d) Вміння приймати групові рішення.

10. Який тип темпераменту, згідно з класифікацією Гіппократа, є найбільш емоційно активним і динамічним?

- a) Флегматик;

- b) Сангвінік;
- c) Меланхолік;
- d) Холерик.

11. Який з психологічних підходів до вимірювання інтелекту має найбільше застосування в диференціальній психології?

- a) Психоаналітичний підхід;
- b) Структурний підхід;
- c) Визначення IQ через тестування;
- d) Емоційний підхід.

12. Що включає в себе професійна диференціація?

- a) Визначення рівня фізичних навичок особистості;
- b) Розподіл людей на основі їхніх професійних уподобань та схильностей;
- c) Аналіз психологічних відмінностей між людьми в межах однієї професії;
- d) Визначення особистісних характеристик, не пов'язаних з професійною діяльністю.

13. Що таке індивідуальний стиль діяльності?

- a) Специфічні методи навчання;
- b) Способи, якими індивід організовує свою діяльність відповідно до власних особливостей;
- c) Загальний рівень здібностей;
- d) Моделі соціальних взаємодій.

14. Яка з наведених характеристик найбільше пов'язана з поняттям «креативність»?

- a) Схильність до соціальної відповідальності;
- b) Здатність створювати нові ідеї, продукти або стратегії;
- c) Вміння добре адаптуватися до соціальних норм;
- d) Стрессова стійкість.

15. Який з методів оцінки інтелекту найбільше використовується в диференціальній психології?

- a) Спостереження;
- b) Тести IQ;
- c) Психоаналітичні інтерв'ю;
- d) Оцінка фізичних параметрів.

Ключ правильних відповідей:

№	відповідь	№	відповідь	№	відповідь
1.	b	6.	c	11.	c
2.	b	7.	c	12.	b
3.	b	8.	c	13.	b
4.	c	9.	c	14.	b
5.	b	10.	d	15.	b

**Питання для підготовки до заліку
з дисципліни «Диференціальна психологія»**

1. Що таке диференціальна психологія? Які основні завдання цієї науки?
2. Які методи використовуються в диференціальній психології для вивчення індивідуальних відмінностей?
3. Що таке індивідуальність? Як вона визначається в контексті диференціальної психології?
4. Як впливають спадковість та середовище на розвиток індивідуальних відмінностей?
5. Що таке темперамент? Як він впливає на індивідуальність?
6. Охарактеризуйте основні типи темпераменту за Гіппократом.
7. Як темперамент пов'язаний з поведінкою людини?
8. Як класифікуються типи темпераменту за сучасними підходами (наприклад, за класифікацією Айзенка)?
9. Що таке характер? Які основні теорії розвитку характеру в психології?
10. Які основні підходи до вивчення інтелекту в диференціальній психології?
11. Як вимірюється інтелект? Назвіть основні тести для його оцінки.
12. Що таке здібності? Як вони визначаються в диференціальній психології?
13. Як класифікуються здібності в психології? Які з них є загальними, а які специфічними?
14. Як роль когнітивних стилів визначає соціальні та професійні відмінності?
15. Що таке індивідуальний стиль діяльності? Як він проявляється в повсякденному житті?
16. Що таке стрес і як він пов'язаний з індивідуальними відмінностями в поведінці?

17. Як соціальні фактори (культура, релігія, традиції) впливають на індивідуальні відмінності?
18. Що таке адаптація до стресу і як вона залежить від індивідуальних характеристик?
19. Як психологічні відмінності впливають на професійну діяльність людини?
20. Як визначається роль мотивації в індивідуальних відмінностях?
21. Охарактеризуйте поняття «професійна диференціація» в контексті психології.
22. Як у психотерапії враховуються індивідуальні психологічні відмінності пацієнтів?
23. Яка роль темпераменту в успішності адаптації людини до професії?
24. Як інтелектуальні здібності взаємодіють з іншими психологічними рисами?
25. Що таке соціальна диференціація? Як вона впливає на вибір професії та соціальні ролі?
26. Які основні типи інтелекту виділяє психологія?
27. Що таке креативність і як вона оцінюється в контексті диференціальної психології?
28. Як вимірюються здібності до творчої діяльності?
29. Які психологічні характеристики сприяють розвитку лідерських якостей?
30. Що таке соціальна компетентність і як вона впливає на соціальну адаптацію?
31. Як визначається схильність до певного стилю мислення?
32. Як когнітивні стилі взаємодіють з іншими когнітивними процесами?
33. Охарактеризуйте поняття «емоційна інтелігентність» і її вплив на індивідуальні відмінності.

34. Як типи особистості визначають стилі соціальних взаємодій?
35. Яка роль мотивації в розвитку індивідуальності людини?
36. Як впливає внутрішня мотивація на творчі здібності індивіда?
37. Які фактори визначають здатність людини до професійного самовираження?
38. Як вивчаються соціальні ролі в контексті диференціальної психології?
39. Які фактори є важливими для визначення професійної успішності?
40. Як стрес і емоційний стан впливають на індивідуальні особливості?
41. Як психологія використовує концепцію соціальної підтримки для оцінки індивідуальних відмінностей?
42. Охарактеризуйте структуру та компоненти особистості згідно з основними психологічними теоріями.
43. Що таке психологічна адаптація і як вона залежить від індивідуальних відмінностей?
44. Як визначити рівень стресової стійкості у різних індивідів?
45. Як когнітивні стилі можуть впливати на здатність до навчання?
46. Охарактеризуйте поняття «психологічні бар'єри» та їхній вплив на особистісний розвиток.
47. Які психологічні фактори визначають рівень емоційної стабільності індивіда?
48. Як оцінюються стилі прийняття рішень в контексті індивідуальних відмінностей?
49. Яка роль у розвитку інтелекту має середовище (освітнє, соціальне)?
50. Як темперамент впливає на стратегії подолання стресових ситуацій?

51. Зробіть порівняння двох людей з різними типами темпераменту (наприклад, сангвінік і меланхолік). Як це впливає на їхню поведінку в різних ситуаціях
52. Порівняйте когнітивні стилі двох осіб. Як це відображається на їхній здатності до навчання та професійній діяльності?
53. Проведіть аналіз результатів тестування інтелекту та визначте, як ці результати впливають на вибір професії.
54. Оцініть роль емоційної інтелігентності в роботі лідера. Які особистісні характеристики визначають його ефективність?
55. Створіть профіль професіонала на основі психологічних характеристик (темперамент, здібності, мотивація).
56. Визначте, які професії найбільш підходять для людини з певним типом темпераменту (наприклад, для холерика, флегматика).
57. Визначте психологічні фактори, які сприяють успішному адаптуванню до нового робочого середовища.
58. Оцініть вплив соціальних стереотипів на професійну орієнтацію молоді.
59. Створіть кейс для оцінки емоційної стабільності особистості у стресових ситуаціях.
60. Проведіть тестування на визначення когнітивного стилю у групі здобувачів. Як ці стилі впливають на їхній підхід до навчання?
61. Як можна оцінити рівень самоконтролю у людини? Використовуйте різні психологічні методи для цього.
62. Розробіть завдання для визначення інтелектуальних здібностей особистості в різних професіях.
63. Оцініть роль когнітивних бар'єрів у прийнятті рішень на прикладі професійної діяльності.
64. Проведіть групову роботу, щоб визначити, як соціальна підтримка впливає на зменшення стресу.

65. Створіть сценарій, в якому людина з високим рівнем креативності знаходить нове рішення для професійної проблеми.
66. Проаналізуйте рівень стресової стійкості у групи здобувачів.
67. Розробіть вправи для покращення емоційної інтелігентності у групі.
68. Оцініть, як особистісні характеристики впливають на вибір здобувачем спеціальності в університеті.
69. Запропонуйте психодіагностичні методики для тестування на рівень стресової стійкості.
70. Розробіть профорієнтаційне завдання, яке допоможе оцінити схильності молодшої людини до різних професій.

ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою, знання матеріалу, продемонстрованого у виконаних індивідуальних завданнях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань тощо.

Форми проведення поточного контролю: усне опитування здобувачів, вирішення практичних завдань, тестові завдання (для зацікавленості у навчанні, розвитку здібностей здобувачів може бути передбачено виконання інших, індивідуальних для кожного здобувача завдань).

Проміжний контроль проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоюваності здобувачів відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань. Форми проведення проміжного контролю: контрольна робота, експрес-контроль на лекціях, тестове опитування, співбесіда (усне спілкування).

Підсумковий контроль у формі заліку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
90-100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
35-59	Fx	Незадовіль	Не зараховано

1-34	F	но	
Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти щодо опанування навчальної дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія».			

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

ОСНОВНІ:

1. Вавринів О.С. Організація та проведення психологічних і соціально-психологічних досліджень : практичний посібник. ЛьвДУВС, 2023. 116 с.
2. Волошина В.В., Волинська Л.В., Ставицька С.О. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібник. 7-ме вид. К.: Каравела, 2021. 280с.
3. Емоції / упор. ТОВ «Видавництво «Моноліт Бізз»». Харків: Моноліт Бізз, 2024. 240 с.
4. Курило В. О. Клінічна медична психологія : навчальний посібник /В. О. Курило. Львів : Видавець Марченко, 2020. 48 с.
5. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Т11 Теоретичні питання вікової психології : навчальний посібник для закладів вищої освіти; 2-е вид., випр. і доповн. / В. П. Пісоцький, А. М. Горянська. 2023. 232 с.
6. Психологія емоцій та почуттів: підручник. / [О.М. Цільмак, Ю.І. Шмаленко, Н.Е. Мілорадова, С.О. Гарькавець та ін.] за загальною ред. О.М. Цільмак., Одеса: 2024., 420 с.
7. Співак Л., Османова А. Психодіагностика в клінічній психології. Київ: Університет «Україна», 2023. 228 с.
8. Терен Р. Влада емоцій. Як керувати своїми почуттями / Ренді Терен. Київ: Вид. дім «СВАРОГ», 2023. 302 С.
9. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості: Навчальний посібник. 2–ге вид., стереотипне. К.: Каравела, 2021. 372с.
10. Токарева Н. М. Історія психології: від витоків до епохи Просвітництва: підручник для здобувачів освіти ступеня бакалавра освітньо-професійної програми 053 Психологія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2022 (Частина І). 384 с.
11. Цільмак О.М. Технології психологічного консультування : підручник / О. М. Цільмак ; підрозд. 2.4.2 у співавт. з А. Д. Онішкевич.

Одеса : Астропринт, 2023. 212 с. з іл. (Серія «Психотехнології») ISBN 978–966–927–907–1

12. Чумак О.О., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

ДОПОМІЖНІ:

1. Ануфрієва Н.М., Зелінська Т.М., Єрмакова Н.О. Соціальна психологія: Навч. посібник. 4-те вид. К.: Каравела, 2020. 370 с.

2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник [електронне видан-ня]: Дніпро: Середняк Т. К., 2021, 162 с.

3. Вікова психологія: Хрестоматія: Навч. посібник / Л.В. Долинська, Т.М. Лисянська та ін. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Каравела, 2020. 488 с.

4. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. 6-те вид./ О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К: Каравела, 2020. 400 с.

5. Гендерна психологія: навч. посібник: рекомендовано МОН України / М.Г. Ткалич, Київ: Академвидав, 2011. 249 с.

6. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2019. 512 с.

7. Джежик О.В., Татьянчиков А.О., Бакурідзе Н.Г. Курс «Основи психокорекції» як складова професійної підготовки фахівців-психологів за європейськими освітніми стандартами. / О.В. Джежик, А.О. Татьянчиков, Н.Г. Бакурідзе // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 2. *Серія «Психологія»*. С. 87-90. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.17>

8. Джежик О.В., Папінян В.В. Деякі аспекти професійної підготовки психологів-практиків в цифрову еру: матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. [*«Трансформація українського суспільства в цифрову еру»*], (м. Одеса. 22 березня 2024 року). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 73-76 DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-19>

9. Джежик О.В., Бондаревич С.М. Реалізація міждисциплінарних зв'язків на прикладі освітніх компонентів «Диференціальна психології» та «Психологія часу»: матеріали ІХ всеукраїнської наук.-практ. конф. [«Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених»], (м. Одеса. 15 грудня 2023 р.). Львів - Торунь : Liha - Pres, 2023. С. 270-272. DOI<https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-78>

10. Диференційна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів/ за заг. ред. академіка С.Д. Максименка, Київ.: Слово, 2013. 600с.

11. Долинська Л.В., Співак Л.М. Геронтопсихологія: Практикум. Хрестоматія: Навч. посіб. 3-тє вид., доповнене. К.: Каравела, 2021. 248с.

12. Долинська Л.В., Матяш – Заяц Л.П. Психологія конфлікту: Навч. посібник. 5 – те вид. К.: Каравела, 2019. 304с.

13. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.

14. Євдокімова, О. О., Кобилко Н.А. Психодіагностичні матеріали в допомогу психологу поліції : метод. посіб. : Ч. 1. Харків : Факт, 2023. 136 с.

15. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 7-е вид., виправ. та доповн. Київ: Каравела, 2021. 464 с.

16. Загальна психологія: Хрестоматія: Навч. посіб. – 5-те вид./ О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2019. 640с.

17. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : Центр учбов. літ., 2020. 296 с.

18. Калениченко Р. А. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Р. А.Калениченко. Київ : КНУБА, 2023. 196 с.

19. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): Навч. посібник. 3-тє вид., стереот. Київ: Каравела, 2021. 248с.

20. Кокун О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України : метод. посіб. К. : Видавничий дім «Освіта України», ФОП Маслаков Руслан Олексійович, 2021. 74 с.
21. Крюкова М.А. Диференціальна психологія : навчально-методичні рекомендації (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса: Фенікс, 2019. 32 с.
22. Кудряшева, Л. А. Педагогіка та психологія : [посібник]. Київ : Сварог, 2021. 160 с.
23. Лефтеров В. О., Лазор К. П. Основи науково-дослідної роботи в галузі психології : методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 38 с. Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13457>. DOI 10.32837/11300.13457
24. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): Підручник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2020. 368 с.
25. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Менеджмент соціальної роботи: Теорія і практика: Навч. посіб. 3-тє вид., стереотипне. К.: Каравела, 2020. 296 с.
26. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Л 84 Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій: Підручник. 4-те вид. К.: Каравела, 2018. 544с.
27. Лукашевич М.П., Шандор Ф.Ф. Соціологія соціальної роботи: Теорія і практика. Навчальний посібник. 3 – тє вид., стереот. К.: Каравела, 2021. 212с.
28. Мартинюк І.А. Патопсихологія. Практикум (навч. посіб. для студ. вищ. закладів) / Ірина Анатоліївна Мартинюк. Друге видання, стереотипне. К.: Каравела, 2019. 184 с.

29. Медична психологія. Еталон практичних навичок : навч. посіб. / О. С. Чабан, О. О. Хаустова, В. Ю. Омелянович. Львів : Магнолія 2006, 2024 352 с.
30. Мельничук О.Б. Основи психоконсультування та психокорекції / Оксана Богданівна Мельничук // [Навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей із спеціальністю «Практична психологія» та спеціалізацією «Соціально – психологічна реабілітація»], 2-е вид. Київ: Каравела, 2019. 390с.
31. Москалець В.П. Психологія особистості : підручник / Київ – Івано-Франківськ «Нова Зоря», 2020. 435 с.
32. Палій А.А. Диференціальна психологія: навчальний посібник / А.А. Палій, Київ: Академвидав, 2010. 432 с.
33. Психолого-корекційний практикум травм війни: навч. посіб. / І. Сулятицький, К. Островська, В. Осьодло та ін. Львів, 2019. 396 с.
34. Психодіагностика та психорегуляція емоційних станів людини: практикум. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Психологія» /Юрченко В.М. Рівне, МЕРУ, 2020., 156 с. (друге доповнене та виправлене видання)
35. Романовська Л.І., Подкоритова Л.О. Диференціальна психологія, Львів: НовийСвіт, 2011. 236 с.
36. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: Навч. посібн. 4-те вид., К.: Каравела, 2019. 264 с.
37. Ставицька С.О., Волошина В.В. Соціальна психологія: практикум: Навч. посібник. 3 – те вид., стереотипне. К.: Каравела, 2019. 320с.
38. Татьянчиков А.О. Бедан В.Б. Психодіагностика: навчально-методичні рекомендації (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології) ; кафедра психології НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 59 с.
39. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс, 2018. 138 с.

40. Туленков М.В. Сучасні соціальні теорії управління: Навч. посібник. Київ : Каравела, 2021. 504 с.
41. Цуканов Б.Й. Диференціальна психологія (конспект лекцій). Одеса: Астропринт, 1999. 68с.
42. BondarenkoV., OkhrimenkoI., YevdokimovaO., SydorchukN., DzhezhykO., BoichukI., KalashnikN., KozlovetsM., SlyusarV., PavlenkoV., BirukN., VerbovskiyI., BloshchynskiyI. (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, Vol. 9, No. 5.P. 35–43. Doi: 10.26655/IJAEP.2020.5.1
43. Dzhezhyk, O., Voloshenko, M. & Azarkina, A. (2020). The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1), 198-208. doi:10.18662/rrem/209
44. Korokhod I. D. Exclusion (noncompensatory) strategies as heuristicsofintercriteriainthedescriptivemodelsofdecision-making (psychologicalaspect) / I. D. Korokhod // Інтеграційний розвиток особистості та суспільства: психологічний та соціологічний виміри : матеріали Іміжнарод. наук.-практ. конф. (м.Одеса, 12 -13 червня 2020 р.) / за ред. д.ю.н., проф. АракелянМ.Р.; Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С.118-121.
45. TretiakovaT.N., LazorK.P., KorokhodY.D., IgnatievaI.I. Influenceoffamilyeducationstyleonpsychologicaldistancebetweenfamilymembers //Оpcion. Vol. 35 (2019), № 23, pp. 671 – 686.
46. Zhylin,M., Bondarevych, S. , Kotliar L. , Dikol-Kobrina O. &Dzhezhyk O. (2024). Emotional Intelligence and Leadership Succession Planning: Strategies for Identifying and Developing Future Leaders. *Journal of Curriculum and Teaching*, Vol. 13, No. 3, 2024. pp. 46-64. doi:10.5430/jct.v13n3p46

РЕСУРСИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ:

1. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
2. <https://dspace.onua.edu.ua> - Репозитарій (відкритий електронний архів) Національного університету «Одеська юридична академія».
3. <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/ins=5Fspe=5Fped/> – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України
4. www.dnpb.gov.ua/ – Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського.
5. <https://www.apa.org> - American Psychological Association (APA).
6. <https://www.efpa.eu> - European Federation of Psychologists' Associations.
7. <https://iaapsy.org> - International Association of Applied Psychology.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Ольга Володимирівна Джежик

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія»

Електронне видання

В авторській редакції